

См. Радіон

МИКОЛА
БЕРЕЗА

СТЕПАН РАДІОН

МИКОЛА БЕРЕЗА

НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКОЇ ВИСИЛКОВОЇ КНИГАРНІ
Австралія 1956

Всі права застережені

Обкладинка роботи арт.-маляра П. Вакуленка

Думки Миколи Берези були цілком скупчені навколо проблеми даху над головою, після того, як він став на роботу на залізниці. Як звичайний робітник, при будові нової лінії, не було йому чим цікавитися на праці. А по кількох тижнях вона йому набридла.

Щоб махати лопатою, джаганом, вилами чи молотом треба було лише мускулів, а не праці розуму. Тому розум його ніколи не був зайнятий разом із м'язами.

Дні ставали Миколі монотонними і довгими. І коли м'язи напружені напрацювали при вимахуванні великим молотом, то душа його не була присутньою на залізниці взагалі. Вона літала від фарми до фарми, шукаючи хати до винайму.

— Глянь, — сказав Джордж Вайт, привертаючи його увагу до праці, — рейка не входить у плиту. Ти, наче б не був присутній тут, такий тихий і безуважний цього ранку.

— Твоя правда. Саме в цьому моменті я був думками десь-інде, але перед тим, щоб уважніше приступити до праці, я мушу зняти верхню сорочку. Мені робиться таки добре гаряче. Ось маєш моого капелюха на хвилину і мовчи, — говорив жартома молодий Микола, накладаючи свого капелюха на Джорджову голову.

Зняв свою синю сорочку, зачесав пальцями розкидане, пропотіле, припляскле, довге, ясне волосся і, збравши від Джорджа капелюха надів його назад. «Купи собі, хлопче і свого носитимеш!» — приговорив Микола.

Зігнув свою високу, тонку постать, сягаючи за молотом. Взяв його і, випростишись, повернув свое довге ясне обличчя з гострим носом до Джорджа та наліво, почав бити молотом шпалу.

— Надави більше шпалу! Вона повинна ввійти, — сказав він, придивляючись чи та входить. — Бачиш увійшла, — стверджив Микола, повертаючи голову, з піднятими довгими вузькими бровами, до Джорджа знов. І почав махати чотирнадцятифунтовим молотом, забиваючи шестигранові костилі в шпали. А бив він із замахом і міцно, так що за кожним ударом лом підкидав Джорджа, що сидів на ньому, щоб підтримувати шпалу до рейки.

— Гов, чоловіче, лом штовхає мене.

— А хто ж тобі винен. Встань і поправ. Положиши його, як слід, того не буде, — відізвався Микола, ставлячи молота біля себе.

Джордж підносив кльоцок дерева ближче шпали, заложив лома і, наважуючи, сів на нього знов. Усе те робив так, аби довше посидіти на ломі. Микола ж, використовуючи те, поглянув на околицю біля залізниці, відриваючись від мешканової проблеми.

Велика долина, з буйно порослою травою, розляглась перед його очима. То була полоса з молочними фармами. Полові, безрогі, джерсейські корови були впашені, з вим'ями, що ледве не сягали землі. Їх зовнішній вигляд говорив сам за себе. Природа для них, а вони для природи.

Не знають вони зими. Не знають і морозів, ані навал сніжних. Не знають і постоїв у хлівах, бо тут вони не потрібні. День і ніч, круглий рік, на лоні природи. А половий упашений бугай проходжувався поміж ними, почуваючи себе королем. Він був гордий прекрасно впашеними красунями своєї раси.

Він, почувши стукіт і людські голоси, повернувся до залізниці, погріб ногами й зробився сердитим. Рикнув кілька раз і почав йти в напрямку залізниці, де працювала група робітників на будові подвоювання залізниці. Бугай, побачивши, що корови рушили також,

почав бігти, а корови за ним. Усі, раптово, поставали біля плоту. Він сердито дивився на залізничних робітників, що пришивали костилями шпали до рейок.

Бугай сердито кидав головою в усіх напрямках, наче би хотів сказати: „Лишіть свою роботу і йдіть геть !” Але ніхто не звертав на нього уваги . Лише Микола, вимахуючи молотом знову, поглядав на пасовисько, бугая й корови.

— Сердитий чорт. Кідає головою, як би хотів заборонити нам цю роботу, — сказав Микола.

— О, так, — потвердив Джордж.

— І не диво, — продовжував Микола, — коли скінчиться подвоєння й електрифікація гіпсляндської залізничної лінії, скінчиться, рано чи пізно і розкішне життя цієї худібки на цьому клапті землі. Її зіпхнуть далі в дикі простори. А на цьому пасовиську, порослому буйною травою, побудують доми й фабрики. Кожен кавалок землі буде обернений на присадибні й торговельні городи. Культура замінить дичину.

— Побіч цієї залізничної лінії, — говорив він у настрої хвилини, — виростуть міста з десятками, сотками й мільйонами населення. Вулиці, хідники й крамниці замінять цю зелену траву і кущі, що покривають широкий пас землі вздовж залізниці і асфальтової магістралі.

У тій хвилині пригадалась Миколі батьківщина і він замовк, нахмарився.

— А хіба ж не пустують ті самі простори там? Так. Однаке з тією різницею, що тут з дня на день пустарі заселяються, а там заселені, і колись чудово загospодаровані простори, перетворюються в пустелі. Заможні господарства зруйнували найздник разом з їх господарями. А інших загнав у колгоспи й дав на нужду замість заможності. Там зруйнувались і завалюються

чудові хутори й села, побудовані потом дідів і батьків. А їх нащадків доля закинула сюди, будувати те саме, але вже не на батьківщині, а тут, в країні поселення. Чи ж не химерна доля синів тричі розп'ятої матері? Пропала б та доля разом з наїздником! — з обуренням думав Микола.

І в нутрі його освіжився бунт. Він радо виладувався б та не було на кому. Одинокий москаль, що працював у його групі поводився з Миколою так, що не давав навіть приток до розмов про те. Москаль хоч і думав інше, але про око навіть бідкався над долею обох батьківщин.

Миколу опановувало пригноблення й він почав відганяти від себе мариво думок, про ту чорну правду, як химерну мару. Він хотів свої думки звернути на щось інше. Пробував повернути їх ліпше до щоденних турбот за хату, родину залишенну в Бонегіллі, але не міг, поки не заговорив Джордж.

— Чого ж це ти так раптово обірвав розмову й замовк? — запитав Джордж, зауваживши внутрішні пerezживання Миколи.

— Ось саме тепер я думав, що коли б моя батьківщина не була поневолена, то я не був би тут. Таким молотом, а може і легшим, забивав би костелі в шпали залізниць свого краю, а не тут. Проте не без внутрішнього задоволення працюю й тут, будучи свідомим, що створюю тривкі вартості для моєї країни поселення. Бо хто знає, чи взагалі мені прийдеться вернутися назад. А працю я люблю, тимпаче, коли вона спричинюється до росту і зміцнення країни. Дивись, Джордж, цей напівпустельний кавалок землі покриють фабричні комини й кам'яниці. І коли цей край буде заселений, ми прогонимо кожного наїздника, який пробуватиме загарбати нас для поневолення й грабежу наших дібр.

Бугай і корови, наче зрозуміли те, що говорив Микола, поспускали голови, повернулись і попрямували до забудівлі з машиною до подою.

— Твоя візія, є візією Європи з її перенаселенням. Ми любимо простори і свободу руху — жити як кому забажається, навіть без людей зблизька.

— Я вже мав досить нагод, щоб переконатися, що люблять такі як ти, або подібні тобі, хоч би при пошуках за помешканням родині. Індивідуалізм тут розвинувся аж до нездорових розмірів, маючи широке підложжя для того в матеріальному добробуті. Сидить ось така капризна стара панна, чи вмираючий стариган у своїй хаті, займає п'ять-шість кімнат, іноді умебльованих, а часто з порожніми стінами, та нізащо не впустить будь-кого на помешкання. Або в одній сидить, а друга таки порожня стоїть і всеодно нікому не найме. А як хтось з дітьми, то й говорити не хоче.

— То правда.

— Проте трудно сказати, що то добре. Ця країна мусить заселитись такими саме шляхами, як колись Америка, коли не хоче впасти жертвою наїзду. Не має значення звідкіля сюди будуть приїжджати поселенці. Головне їх треба ввозити й то якнайбільше. Якщо ж того не буде, то мільйони заздрісних азіятів, що примирають з голоду і недоживлення найдуть і заберуть силою цю країну, заселять так, як ім подобається, не питуючись ані тебе, ані мене.

— Так, то правда, але все таки вас наїхало забагато нараз. До того з чужими для нас мовами, навичками й обичаями. Ось гергочете між собою, а мене аж пропасницея бере. Ми любимо легко заробити й скоро пропустити. А ви готові були б працювати як осли й накопичувати гроші. А потім ми вже знаємо, що прийде. Відкупите наші domi й фарми, що вже частинно почалося. Дивись, не пройшло ще пів року часу, вже де-

які з-поміж вас сидять у своїх хатах, а навіть на власних фармах.

— Знатъ ощадити вміють.

— Отож то й горе для нас, що ви тиснете гроші. Ви завтра візьметесь за підприємства і фабрики. А нам прийдеться шукати в вас ласки, проситися на роботу. Ви зразу починаєте витискати нас.

— Ну, щож не давайтесь, можливості були й є країці для вас. Навіть законом першенство забезпечене за вами.

— Еге ж за нами. Ось послухай! У суботу, тобто позавчора, я поїхав до Морвелю. Зайшов до крамниці. І проклятий крамар навіть не звернув на мене уваги. Дарма, що я прийшов перший, він обслуговував новопоселенців, а мене наче й не бачив у крамниці. Ось тобі і першенство забезпечене законом!

— Тут не гітлерівська Німеччина і крамарям законів не пишуть А чому він тебе злегковажив?

— Бо вони чисті, гарно одягнені. А я, як тепер, брудний.

— Слухай, хлопче, немалий же ти, а мова твоя дитяча. Власне ця країна потребує таких людей як ми, а не гуляк і марнотравників, що кожен зароблений гріш пропускають на пиво і кінські перегони. А скажи мені таке: ти ж не працював у суботу, чому було не помітись і не одягнися по-людськи?

— Бо я того не люблю. Австралійці не звертають уваги на одіж, не люблять гарно одягатися.

— Сам ти частинно дав собі відповідь. Проте не зовсім воно є так, бо морвелльський крамар є прикладом, що не всім австралійцям подобається те, що тобі. До того, кого це ти маеш на увазі під поняттям „австралієць”. Я, наприклад, завтра прийму громадянство цієї країни і буду також австралійцем.

— Ні, ти ніколи не будеш правдивим австралійцем, — з усмішкою заперечив Джордж, — австралійцями є ті, що тут народилися.

— То неправда. Сьогоднішні австралійці, це вчора-шні поселенці. А завтішні австралійці, це нинішні поселенці. Та взагалі поняття австралійця, це, покищо і далі, для мене поняття простору, а не нації. Або просто лише частина світу, а не окремий нарід у повному розумінню того слова.

— Чому?

— Поняття австралійської нації, є покищо формально-правним поняттям, та і те міняється в залежності від уряду, що приходить до влади в цій країні. За лейбористів був уведений закон, щоб писати „австралійська національність”. А коли прийшли до влади ліберали то уневажнили закон лейбористів, виносячи постанову парламенту, щоб писати „брітанська національність”. Отже хто ти є кінець-кінців австралієць чи британець?

— Я не визнаю лібералів, то англійські вислужники. Я австралієць! — обурено підкреслив Джордж.

— Ти не обурюйся на мене. Я лише стверджую те, що спостерігаю як новопоселенець. Безперечно австралійська нація вже вродилася. Але вона ще старанно впovита брітанськими пелюшками, обмотана тісно чи-сто англійським повиттям і пручаеться, як той новородок до свободи руху, не можучи покищо порвати повиття, як то було в Америці до часів Вашингтона.

— Я не обуррююсь на тебе, але на прикру дійсність. Знаєш, я недавно мав пригоду з одним англійцем. Говорили ми в пивній про це й те і я сказав: „Досить уже нам тих англійців, що позасідали на наших в'язах”. І подумай, він осмілився мені сказати, „Це наша країна, ми лише виарендували її для вас”. Я хотів ки-

нутись і побити його, але здергався. Проклятий „тommі”!

— Ну ѿ бачиш, ти сам потвердив дитячий бунт проти пелюшкового повиття, — усміхаючись сказав Микола і додав: — І в той же самий час хочеш, щоб я дорослий став новородком і перетворився на дитину в пелюшках. Я шаную твої почування, пробудженої національної окремішності. Але щож, коли те все кипить покищо в народі ѿ ніяк не може вибитись в повній ширині на верх. Провідна верства і далі цупко тримається англійськості, стримуючи тим самим буйний розвиток цієї країни.

— Так, то правда. Нам треба свого Вашінгтона. Тоді все покотиться іншим річищем, — сказав у повній скученості Джордж Вайт.

— А Вашінгтон, як знаєш, був не англійського походження — навіть не брітанського.

— Так, але і після Вашінгтона мова, обичаї і навички лишились англійськими. Так, чи ні?

— Щодо мови, то в основному так. Хоч і та вже виразно набирає первнів окремої мови. А що до духовости, то таки ні. До англійських елементів долучилися первні всіх європейських народів, і витворилася окрема духовна величина, у формі американської культури ѵі цивілізації, які зовсім не подібні ані до англійської, ані до одного з європейських народів. Усе те і далі не знає застою.

— Та австралійська мова не менше є відмінною від англійської як американська. А обичаї і спосіб життя таки зовсім не подібні до англійських. Ну ѿ не любимо ми їх тут. Тому багато „тommів”, доробившись і не дробившись, утікають назад до Англії. Сумніваюся та-кож, чи ваші обичаї прищепляться комусь із нас.

— Бачиш про те, чи вони прищепляться, заарано ще говорити тепер. Одне є певним: вони схрестяться. Добре

залишиться, погане, як одних так других, відпаде у взаїмозударі силою життєвої непрактичності. А поганого ви маєте, либонь, більше від нас. Візьму лише ваше нічне життя. Після закриття крамниць, життя починає завмирати. Тільки в пивних гуде, як у вулику. Усі спішаться, щоб якнайбільше випити пива. Бо в шостій корчмар припиняє продаж пива і виганяє всіх за двері. За півгодини все розійдеся, і на вулиці не побачиш живої душі. Якби мітлою все замело й вулиці завмерли. Ти не уявляєш, яке то є дивне, просто дике, в очах небрітанського поселенця. А в неділю, хоч і живеш у мільйоновому місті, почуваєшся, як у пустелі. Ані кіна, ані театру, навіть усі пивні позамікані. Те все ніби задля церков законом встановлене. А в церквах нікого, як побачиш одну-дві особи ото і все. Я так заговорився, що, певне, пришив уже двадцять шпал замість шести. А ти голубе, не догадаєшся мене змінити.

Микола сів на лом і продовжував:

— Проте всі оті різниці, між старими й новими поселенцями, є зовсім природними. Тут схрещуються багато європейських народів з старою культурою, обичаями, і з найрізноманітнішими духовими прикметами. Тому тертя є неминучими. Їх може вирівняти тільки час.

— Ні, і час тут не поможе. Вертайтеся ви туди, звідкіля приїхали, коли вам не подобається наш спосіб життя. Ми не хочемо жадних терть, — сказав Джордж пів-на-пів жартом і поважно.

— Ось тут то й цілий сук справи, хлопче! Ми не приїхали сюди щастя шукати. Нас закинула сюди химерна доля. І з певністю більшість вернулася б до своїх країн, коли б могла. Ми є політична еміграція, а не безбатьченки, і приїхали сюди, бо не можемо додому вертатися. Отже хочемо чи не хочемо, а мусимо, певне,

і до віку доживати тут. Байдуже, подобається те таким: Джорджам як ти, чи ні. І всеодно будемо впливати на життя цієї країни, так, щоб наші уміння й досвід вийшли на славу наших батьківщин і на користь прибраного краю. Бачиш, без терть не обйдеться. Ви хотіли б, щоб ми поробилися Джеками в пелюшках. А ми такими ніколи стати не можемо... Вихід один: обосторонні поступки.

— Може і ти маеш рацію. А ти сина маєш?

— У дорозі...

— Як народиться, то виховуй на австралійського Вашінгтона.

Так вони вже примирливо говорили до три чверти п'ятої.

— Свисток! Ти маєш щастя, твоя черга пропала, — сказав Джордж.

— Та яке там щастя? Ти ж зробив лише шість. Отже других шість жде на тебе завтра вранці.

— Я з ранку не буду робити з тобою, стану до роботи з кимсь іншим, — говорили вони жартома, складаючи приладдя на одну купу з усією групою. Усі рушили пішки до залізничних бараків. Понад двадцять людей, поділившись на групи, ішли залізничною лінією й бічною дорогою. Дехто йшов помалу, інші спішились на купівлю до крамниць.

З переду був Микола Береза і Джордж Вайт. Джордж був найбільше начитаним і говірким з-поміж австралійців, що працювали в тій групі. З ним Микола міг говорити на різні австралійські теми. Він розумівся на віть на міжнародних справах. Інші тим усім не цікавились зовсім. Для них життя починалось від того, щоб десь одержати ледачу, але добре платну працю, а кінчалось у пивній при склянці пива. І взагалі коло зацікавлень пересічного австралійця обмежувалося до балочок про погоду, жінок, випивку і, зокрема, кінські

перегони. Це все. Інше, якби не існувало на світі. А те новопоселенця не цікавило. І балачки між ними на праці зводились до мовчанки.

Джордж Вайт був вийнятком. Він завжди щось говорив. Раз поважно, другий раз жартома, про це й те, аби не мовчати. Мало хто і розумів його балачки, через незнання англійської мови, але з окремих слів усі знали, що він ліво наставлений. Бо вживав дуже часто, всім знане слово „капіталізм”.

Проте Миколі він був цікавою людиною. З ним можна було говорити часто про те, що цікавило Миколу, і не зважаючи на його переконання йому завжди свербів язык подискутувати з Джорджом про таку або іншу справу, хоч би для вправ в англійській мові. А мову він знав лише зі школи і Джордж, з часом, призвичаївся до перекручень Миколи та його дивацької мови. Джордж Вайт ніколи не висміював мовних перекручень у новопоселенців, будучи й в цьому випадку вийнятком між австралійцями. Кожний новопоселенець сміливіше заходив у розмови з ним. А Микола прямо спонукав його до балачок, коли той переставав з часом говорити.

У дорозі до бараків, Джордж зачепив політику, і вони завзято зчепилися. Джордж доказував своє, а Микола своє, аж поки ввійшли в місто. А там наче однодумці, розійшлися, з усмішками на устах, до крамниць.

Микола пішов купити голку, бо щось там в робочій одежі треба було позашивати. Він не любив тієї роботи, але мусів. Жінка була за триста п'ятдесяти кілометрів у переходіному таборі, куди він міг доїжджати лише раз на місяць.

Він зайшов у бакалійну крамницю і забувся в тій хвилині, як на те, як голка називається по-англійськи. Як звичайно буває з тим, що чужу мову знає лише зі школи. А тимпаче таку як англійську. І читав він, зда-

валося, не погано. Розумів у книжці все, навіть говорив сам з собою чудово, а як зустрівся з чужою людиною у якої та мова є матірною, то чи не те все з голови пішло в кишенні і язиком стали йому руки.

Микола забув як називається голка та й все. А купити її треба було. До того продавчиня підійшла і спітала, чого він хоче.

Заклопотаний Микола показав шво на піджакі. Зробив круглечко двома пальцями лівої руки, а пальцем правої — просував крізь нього, щоб показати заволікання нитки в ушко голки.

Молоде дівча, приглядалось заклопотаному Миколі і його жестикуляції, але не могло зрозуміти, що той новопоселенець хоче. Проте не було настільки молодим, щоб не зробити собі уяву про щось інше. Почервоніло і звернулось до власника :

— Пане Вард ! Я не можу зрозуміти, чого він хоче.

З другого кутка підійшов Вард. Приглянувся до Миколи. А Микола й далі показував пальцями ушко голки з ниткою, показуючи на фронтове шво піджака.

— А-а-а, я знаю, що ви хочете. Певно „ніdl”, так чи ні ? — посміхаючись з того, що і його покрасніла продавчиця.

— Так, так, „ніdl”, „ніdl” із полегшою сказав Микола. Власник пішов, а дівча дало йому голку. Увесь крамничний персонал реготав. А Микола байдуже, пішов просто до бараків. „Диво, як подобався їм мій спосіб порозуміння !” — думав він.

Біля станції стояв, старого фасону, трамвайний вагон, що був нездатний на службу міському населенню. Вагон перемінили на житловий барак у залізничному таборі для робітників. На місце трамвайніх сиджень, стояли два складні пружинові ліжка і стіл. Біля столу стояли дві малі шафки на харчі та одна довга дерев'яна лавка.

Микола зайшов у той барак. Зачинив засувні двері і присів на лавці. На столі ждав на нього лист від жінки. Він зразу відкрив його і почав читати. Жінка наглила щоб шукав помешкання, бо адміністрація табору погрожує висилкою до табору утриманців у Коврі. А те не всміхалося Миколі. Втрічі довша дорога до Коври ставила його перед можливістю побачитися з родиною лише на Різдво та Великдень.

Подумав Микола, зідхнув і взявся приготувляти вечерю. Правду кажучи, він не варив вечері, бо мав нахил до того, як жид до господарства. Жінку ж либо він мав на те. А поселення в Австралії почалось від того, що жінка сама для себе не варила нічого, харчуючись на тaborovій кухні, то і голова родини, за сотки кілометрів, у бараці замість вечері, робив собі кавалерський попоїж. От так кусень шинки, або пів кільця ковбаси чи півдесятка яєць, попив кавою і все.

Так підкріпившись, Микола Береза написав листа жінці і сів біля столу переглянути газету.

Він перегорнув щоденника „Айдж”, водячи очима по заголовках, щоб скупчитись над чимсь і читати. Але, що не починав, не міг. Його увага була цілком зайнята справою помешкання, що освіжилась листом жінки.

Сині задумані очі літали від колонки до колонки по газеті, а розум скупчувався над питанням: „Де тут знайти хату до винайму?”, — унеможливляючи до решти зрозуміти йому те, що очі читають. Проте він усе одно не відривався від газети.

Переглядаючи сторінку за сторінкою, він побачив оголошення будівельної фірми Джексона, т-ва з об. по-рукою, з готовим формуллярем до виповнення, щоб дістати повні інформації, як стати власником хати. Не надумуючись навіть скоро виповнив формулляр. Потім вирізав із газети, вложив до коверта і з внутрішнім за-

доволенням, що хоч щось зробив у тому напрямку, пішов спати.

На другий день зранку, все спало преспокійним сном у таборі. Одинокий Микола вже був, з пів години на ногах. Листопадовий весняний ранок був могильно тихий у таборі. Тільки птахи цвіріньякали, виїдаючи рештки людських страв, звалених із сміттям, із смітниковых бляшаних бочок.

Бездомний котик, знайшовши притулок у таборі, зайдов на кухню і мурликав навколо Миколи. Крутив хвостиком і по-приятельськи дивився Миколі в очі, якби просив щось підлизнути зранку.

— Ти хочеш поснідати також, правда? — питався Микола. — З бочок пожива вже тобі не смакує? Послати б тебе до ділівських тaborів у Німеччину, або до мирних громадян Советського Союзу. Ти там набрався б апетиту. Та ба, ми ж бо не там, а тут, правда? Тому хочеться тобі щось свіженького.

Котик, якби розуміючи те, ласково нявкав, так наче хотів сказати: „Еге ж”.

— Добре, товаришу, я дам тобі щось інше. Я вже знаю, що ти любиш. А ласун же з тебе, нема що казати, — і приніс Микола пів горнятка молока. Налив в обрізану пушку від консерви, а сам вийшов на подвір'я, щоб дихнути раннім свіжим повітрям.

Він любив лоно природи. Живучи роками в великих містах Німеччини, він розчарувався в усьому тому, що колись його вабило і притягало. Ті вічні мури, каміння, культура й цивілізація відпихали його. Він побачив, що за тією принадою криється упадок людини. А смокінгом і капелюхом закривається моральний розклад і простий скок до здичавіння.

Усе те накопичило стільки гіркости на його душі й важкого намулу, що він радий був, що втік від великих міст, вулиць з їх одноманітними мурами, галасу і

шуму та вічно бурхливої плиткої товпи. Він хотів душою відпочити між зеленню природи й цвіріньканням птахів. Там він бачив простоту природи й спокій цього краю, насуплені зелені евкаліпти, з буйно порослою травою, ховали за собою поезію питому цьому краєви.

Запах подиху весни підняв душу Миколи. А її життедайна сила ніби влилася в нього. Він мов би злився з природою. Усе росло, просто тягнулося угору. І він відчув, що наче той самий процес відбувався в його тілі. Кожна часточка тіла поширювалася і тягнулась та-кож угору. Такого приемного відчуття весни він не мав уже десять років, від часу, коли залишив батьківщину. А не одну весну і не в одному краю він зустрічав на скітальщині.

Всупереч усім турботам дня, якби наперекір життєвим перешкодам, Микола любив кожного ранку співати. Не даром його й називали сином співучого народу. А останній ранок неначе ще більше спонукував до того. Під настрій попала йому „Розлука”. Він співав її не прислуховуючись сам до себе. Без будь-яких свідомих старань. Він навіть не думав про те, що він співає. Бо був глибоко задуманий про родину в Бонегіллі. Його спів випливав з уст потоком з самої глибини душі.

Тому і виходила ця пісня чудово мелодійно. А коли простівував :

„Тобі зозуля на весні,
Кувала щастя, а мені
Вороння крякало сумне,
Забудь, забудь мене,”

то спів переходитив у вилив тонів, півтонів, низьких і високих, гострих і з півтіннями, проймаючих душу й чулих, так, що табір пробудився, лежав мов зачарований мелодією пісні. І не рухався ніхто з ліжка, поки не пролунали останні слова пісні : „забудь, забудь мене”.

Самітнім нагадувала вона розбите кохання, а жонатим побуджувала ще більшу тугу за родинами десь у Бонегіллі чи Коврі.

Того ранку життя почалося в таборі, коли Микола замовк. Тоді почулись голоси й розмови з усіх вагонів-бараків. Кожен на поспіх одягався, приготовляв снідання. А Микола в той час уже їв, запиваючи кавою. Поки інші поснідали, він заніс листа до поштової скриньки на станції. Вкинувши, він вернувся назад, узяв харчі на другий сніданок, полудень і підвечірок та й пішов разом з іншими на роботу.

Кінець праці на залізниці не був у Миколи кінцем зайняття, то був початок справжніх турбот. Житлова проблема не давала йому спокою. Він часто говорив сам до себе: „Ти Миколо розглядайся. Пробуй скрізь. Ніщо тобі не впаде само з неба”.

І він таки не спав. У крамницях, у пивній, на вулиці і скрізь, де не зустрів когось, хоч трохи знайомого, всіх питався про помешкання. Але кожен, знизуючи племчима, казав: „не знаю”, або, „то тяжко дістати”. Ті труднощі Микола сприймав спокійно, вони були складовою частиною його життя. Він пройшов у війні силу-сильенну життєвих загат, перешкод, з яких одні розкидав, другі перескакували, а треті переходив навпротець. „Ці ж, — як він казав, — переможу також!“ Я мушу знайти помешкання для родини й знайду. — Ну й він не сидів, а завжди щось робив у тому напрямку.

Спершу він звернувся до офіційних і приватних посередників, обіцюючи кожному десять фунтів заплати. Але скоро переконався, що то не ті дороги ведуть до Криму. Хоч усі йому обіцяли, ласі на десять фунтів, але на тім і кінчалось.

Тоді він подав оголошення до місцевої газети. Перечитував його кожного вечора, аж поки одержав ра-

хунок. Гроші заплатив і махнув рукою, бо ніхто не відгукнувся.

— Ні, все те чорта варте, піду сам поміж люди, — сказав він після того, і почав він кожного дня по праці йти на кількагодинні мандри. Мовляв, огляну околицю. Побачу людей, ну, а люди мене. І одного передвечора пішов він, дві з половиною милі за місто.

Блукав Микола бічними дорогами, поміж молочними фармами, аж до заходу сонця. Вийшов він на головну асфальтову дорогу й почав прямувати назад до залізничних бараків, бо час уже було вертатися додому. По дорозі зупинилось авто і взяло Миколу, щоб підвезти до міста. Ото і трапилася Миколі перша нагода того вечора, щоб поговорити з кимсь.

— Де ж ви були? — почав незнайомий власник авта.

— От, знаете, вийшов пройтися, походити, оглянути околицю й розпитатися про помешкання. Оде так ходжу я вже цілий тиждень і кого не спитайсь, то або зниже плечима, або скаже: „тяжко тут щось таке знайти”. Чи то справді так тяжко знайти порожню хату до винайму, в цих околицях? — запитав Микола чоловіка, що його підвіз.

— Воно не легко, але не так уже тяжко, як люди говорять, — почав він говорити помалу і виразно, бачучи перед собою чужинця. — Як довго ви вже тут?

— Лиш кілька тижнів.

— Бачите, то й біда в тому. Ніхто вас не знає. Поживете, люди пізнають вас, а тоді й хату знайдете. Порожніх хат на фармах не брак. Але фармери незнаних людей, а тим більше чужинця, не хочуть брати на помешкання, ані не хочуть наймати їм хат. Ви розумієте мене?

— Так, — сказав ще більше задуманий Микола.

— До того мусите знати одне. Дуже часто фармер не знає, що діється в його сусіда. Тут сусід сусідові не любить говорити про свої власні справи. Вони замкнені, я би сказав навіть забагато — самі в собі. Наприклад, я знаю одного фармера тут, мій приятель, який має порожню хату, але він держить її робітників, а не на винайм. Проте я певний, коли б ви спитали його сусіда, він вам сказав би: „не знаю”.

— А де то є? — спитав з іцкавістю Микола, підіймаючи вузькі брови.

— Перша дорога ліворуч, як в'їжджатимемо в місто. — І хвилину після того, він спинив авто. — Ось ця дорога. Називається він Джек Гарісон.

Микола хотів зразу взяти таксі і поїхати туди, але занехав, бо вже смеркало. Він знов, що фармери не люблять відвідин у сутінках. То ж не бажаючи будь-кому бути непрошеним гостем у ту пору він пішов до табору.

На столі в бараці, ждала на нього пошта, яку він зразу побачив.

— Від кого це може бути? — здивовано спитав він сам себе.

— Не знаю, — відказав сусід, будучи певним, що питання спрямоване до нього.

Микола відкрив коверта і побачив у ньому, друком написаного листа. То був лист від будівельної фірми Джексона. А при ньому брошурка із образом хати та подружжям прямуючим до неї.

— Подивись, сусіде, як парочка йде до власної хати. Чи, бува, не хотів би ти таку мати, — запитав Микола, повертаючись з усміхненим обличчям до сусіда і, широко розставивши свої довгі ноги, показав йому брошурку з образком.

— Еге ж, що так. Але скільки вона коштує.

— Підожди, подивлюсь, — і Микола, перечитавши спершу листа, а потім брошуру, сказав: — Від п'ятьсот фунтів за маленьку дерев'яну хатинку, до трьох тисяч за добру муровану хату. Задаток від сто п'яdesять до тисячі фунтів. На їх власній будівельній площі. Я думаю, що то не погано, коли брати нашу заробітню платню. Ось поживеш скученько п'ять років і матимеш свій дім.

— То правда. Але всеодно мусиш зараз мати гроші на завдаток. А тут їх чорт має. Тільки що стали на роботу. А хата потрібна тобі без завдатку. Бо родину кудись примістити мусиш. Не хочеться ж, щоб її вивозили за сотки миль у другий штат.

— Певне, що мусиш мати гроші. А хто ж тобі дасть хату на власність, навіть без завдатку.

— Та воно так. Та де ж їх узяти зразу?

— Ото ж то і проблема для нас усіх, що поприежджали сюди без гроша. Ти знаєш, що я думаю зробити?

— Що?

— Спробую зайняти позику в банку. Хоч сто фунтів. П'ятдесят я вже заощадив і зложив на своє конто в них. А тоді буду мати завдаток хоч на малу хатину.

— Ти знаєш, то може добра думка, — зацікавився сусід.

— Я вже берусь за діло, — заявив Микола і написав прохання до банку. Скрутив цигарку, роздівся й ліг спати. Закурив і почав знову балачку про помешкання для родини.

— Бачиш, голубе, я вже трохи охолов з тим. Ну, хай я й одержу позику, то все одно мушу ждати вісім, або десять місяців, так як вони кажуть у брошурі. А родина потребує житло вже. У Бонегіллі їх довше не будуть держати. Бо табір потребує місця для новопри-

булих емігрантів, — замовкаючи, прикурив Микола за-
гаслу цигарку. Він зачесав пальцями своє довге ясне
волосся і заговорив далі:

— Так, усякий початок тяжкий. Нічого тобі не кле-
їться. Усе ніби змовилося, не підходить, або стає на
дорозі. А тут тебе, навіть стандартне ліжко підганяє,
щоб знайти помешкання, не кажу вже для родини, а
для себе. Подивись на мої ноги: як випростаюся то по
літки нога виходить поза ліжко, — і Микола з сміхом
показав, витягнувши свої ноги з-під коца край склад-
ного ліжка.

— Я бачу, — говорив сусід жартома, — ти мусиш
замовити собі ліжко просто на фабриці, пославши від-
повідні виміри туди. Бо мені здається, ти ніде не знай-
деш ліжка до своєї довжини. Так воно і виглядає, що
все ніби зговорилося проти нас. Помешкання знайти не
можна. Жінок хотути вивезти аж у другий штат до
Коври.

— А ми, — почав добавляти Микола до смаку сусі-
дові, — мусимо робити домашню працю. Варити, мити
посуд, латати одіж. Прати білля й так далі без кінця.
Для чого ж тоді потрібні нам тут жінки? Хіба лише для
потіхи. Та й то не вживаеш на віддалі. І ось, хто і що
тільки не хотів робити з нас, а ми навіть в Австралії
знову стали запорожцями.

— Сам п'ю, сам гуляю, сам си стелю, сам лягаю, —
говорив сусід, — як то було колись на Запоріжжі.

— З одною лиш різницею. Запорожці носили шаблі
й пістолі. А ми носимо лопати й вила. Вони шаблями
й пістолями воювали з напасником в батьківщині, а ми
лопатами й вилами воюємо з баластом, будуючи заліз-
ничні шляхи на чужині, — сміючись закінчив Микола.
Скрутив другу цигарку, закурив, виключив світло, ліг
у ліжко і мовчки покурював на сон.

На другий день, вислав листа до Ощадностового Банку Австралії у Мельборні, і пішов до тієї самої монотонної роботи.

З тижня на тиждень будівельні роботи посувались вперед. Десяток вантажних авт возили землю, з розкопів на високих місцях, роблячи під залізницею насип в долинах. За ними слідував трактор-нівелятор і розсував, або вирівнював поверхню насипу. Коли насип був піднятий до бажаного рівня, приходила робоча група і розкидала шпалі на подальшій милі.

Микола працював і думав про Гарісона. По праці, скинув робочу одіж, помився, одягнув спортивне убрання, і не поївши навіть, пішов у місто. Взяв таксі і поїхав до Джека Гарісона.

То було недалеко. За кілька хвилин шофер став, показуючи бажану хату. Микола знаючи позаміські обичаї, замість постукати в двері гукнув: «Галло, є хтось дома?» Вийшов мужчина і, подивившись на незнайомого, запитав:

— Що ви хочете?

— Я чув, що ви маєте порожню хату. Чи міг би я її найняти?

— Хату я маю, але вона не на винайм. А звідкіля ви приїхали? — і почувши відповідь, зразу поставив друге питання: — Як вам подобається цей край?

Питання на думку Миколи, було недоречним, бо не мало жодного відношення до біжучої справи, про яку почав питатися Микола. Проте, для збуття відповіді, він сказав: — Дуже добре. Чудова країна, — отак по-шабльону, щоб не викликати неприхильності співбесідника, до того такого, що мав порожню хату, вкрай потрібну йому.

Він переконався, що ширість і відвертість тут шкодить людині. Більше все розхвалюєш, прихильніше всі

до тебе ставляться. Проте Джек, чомусь був не таким, він сказав однією:

— Не вірю, що Австралія вам так дуже подобається.

Джек тверезо дивився на свою батьківщину. У нього не було тієї засліпленисти до самозакохання і вищости над усіма.

— Я певний, що якби ваш край не був у неволі, я вас тут не бачив би. Такі багаті на все землі, що заселює ваш народ, ви аж ніяк не похопилися б міняти на наш «буш», з пошукаами за дахом над головою. Коли б узавтра зайшли зміни, ви після завтра збиралися б вертатися назад, чи ні?

— Бачите, — почав обережно Микола, — трудно мені говорити про те на що нема вигляду в скорому часі. У цій хвилині, нема можливості звернути навіть увагу в тому напрямку, бо справа мешкання не дає спокою, — викручуючись від відвертої відповіді, сказав Микола Береза.

Джек, бачучи, що Микола скупчений лише над справою помешкання, повернувся до початку розмови.

— Я вам радо найняв би порожню хату. Думаю, я не мав би з вами жадного клопоту з заплатою, як то я мав з нашим австралійцем. Сидів він роками й не платив нічого та не хотів навіть попрацювати в заплату за дім.

— Я вам можу зараз заплатити на три місяці наперед, як хочете, — підхопив грошевий момент Микола і вийняв гроші.

— Гм... завагався Джек і потім сказав: — Ні, не можу. Хата потрібна мені для робітника. Ви й далі під контрактом?

— Так.

— Гм... То погано. Якщо не знайду робітника, то найму вам. Ви живете в таборі?

— Так.

— Отже за кілька тижнів, я вас повідомлю.

Пригноблений безуспішністю своєї поїздки, підійшов Микола до таксі, всів і поїхали просто до табору.

— Ну, як там, повезло? — запитав шофер по-дорозі.

— Та повезло й то добре... Назад до табору без нічого. Покищо залишається вірити тільки в прислів'я: «Сирота не без щастя, а світ не без добрих людей». Буду шукати за іншою, — сказав Микола, набравшись крацього настрою в авті.

— А слухайте-но, я знаю двокімнатну хатину. Лише відомо, чи власник скоче найняти її. Я можу повезти туди, як хочете.

— А де то є?

— Дві милі за містом.

— Добре, везіть.

За десять хвилин, авто стало перед брамою фармера на розлогій долині Гіпслянду. Вийшов на зустріч літній мужчина.

— Маєте щось до мене?

— Так, я шукаю за помешканням. А ви маєте, ось там, двокімнатний будиночок. Чи немогли б його відступити мені?

— Ви жонаті?

— Так.

— То ви не магтимете туди перебратися. Будинок дуже запущений.

— Ви не турбуйтесь тим, я поправлю.

— Ну, щож пройдемось туди, подивитеся й самі скажете.

Микола зайшов у середину й оглянув нутро. Вигляд був і справді відстрашуючий. Стеля задимлена, чорна, забруднена мухами. А з мішкового внутрішнього вибиття висіли стрепеляси, крізь діри виглядали гнізда щурів і мишей.

— Як бачите, сюди не можна вводити родину.

— То правда, що ні. Але я думаю відновити. Що то коштувало б?

— О, вживаючи найдешевшого паперового матеріалу, коштуватиме десь двадцять п'ять фунтів. То досить міцний матеріал з нитковою сіткою в середині, продається в звоях. Коли тим вибити в середині й побілити, то виглядатиме гарно.

— Як довго могтиму жити тут?

— Про мене так довго, як захочете. Ця хата не моя. Я арендую пасовисько, а вона є зайвим додатком до сінокосів. Коли ж би щось зайшло непередбачене до року часу, то гроші вам звернуться. Усе, як хочете, взвітра привезу сюди.

— Гаразд, я беруся за роботу. А тепер мушу йти. Таксі їде на мене.

— То правда. Ідіть. Іншим разом поговоримо більше. А як вам подобається Австралія?

— Чудовий край, — сказав Микола і подумав: Ну, таки не обійшлось без того, як не тим розмову почав, то обов'язково тим закінчив. Чи ж не народня признака самозакоханості в собі? Бачив стільки світу, що власний австралійський буш, з його вічною сіриною, як око сягне на всі боки, — і скочив у авто та поїхав.

— Виглядає ніби цим разом вдало пішло вам усе. Так, чи ні? — спитався шофер.

— Нарешті, — з усмішкою потвердив Микола.

— А куди тепер? Просто до табору?

— Еге ж, — і шофер завіз його туди.

Вже смеркало на дворі і Микола відчув голод. Зразу взявся робити вечерю. Біля огнища на кухні, вже нікого не було. Всі давно розійшлися по бараках відпочивати.

Миколі зробилося скучно. Він упав у тугу за родиною. В такому душевному стані, його товариші падали в сум і задуму. А він навпаки, тугу намагався розганяти

співом. Так було і того вечора. Поки вода закипіла на каву, він співав безперебійно: «Лети моя думе, в вечірню годину, далеко-далеко звідсіль. Лети моя думе у тую хатину, де слухає казок топіль...», аж поки не взявся за їжу.

Земляків пройшов його голос пісні з словами до часу й настрою. Коли Микола притих, вони, зрушені піснею, почали сходитись до його бараку, щоб дещо почути, посумувати разом і довідатись, чи знайшов щось.

А як Микола розказав їм про свій досяг, усі ожили і зробились жвавішими, почали балачки. Заговорились і досиділи аж до дванадцятої ночі.

На другий день лишив Микола роботу на годину, пішов до банку, вибрав двадцять п'ять фунтів і, по праці на залізниці, пішов до фармера. По дорозі заскочив до хатини. Там уже було зложене все для ремонту нутра хати, включно до цв'яхів і побічного матеріалу.

— Ну, тепер треба братися за роботу, — сказав Микола і подався до фармера.

Фармер саме рубав дрова. Побачивши Миколу, кинув сокиру і почав крутити цигарку. Його сильної будови постать, з круглою головою і повним червоним обличчям, що виглядало за молодо на п'ятдесятлітній вік, була без руху. Лише ясним, розкиданим волоссям повівав вітерець.

Микола вернув фармерові гроші, позичив у нього молотка і ножівку, попрощався і пішов до хижі. А там зразу за роботу. Збирав подіравлені мішки, поки почало темніти. Потім ноги на плечі і до тaborу.

Так він працював там, кожного дня по роботі, півтори тижня. Лише неділі були для нього днем відпочинку. У той день він додержувався традицій свого народу, не рухав руками нічого, хоч би не знати, яку пильну роботу мав. Звичай старих британських посе-

ленців, уважати неділю як робочий день біля дому, був для нього чужим.

Він не був сліпим релігійним фанатиком, однаке якесь почуття гріха, будь-що робити в неділю, ніколи не лишало його. Совість йому не дала б спокою, якби він за що взявся. У неділю, він відпочивав не лише тілом, але й душою. Те йому давало якусь неокреслену внутрішню насолоду. І було для нього якби протидією на кожноденні життєві затроювання душі. Воно й давало йому витривалість, по цілоденній важкій праці на залізниці, працювати ще й там до півночі.

У п'ятницю другого тижня, він узяв із собою лямпу й працював аж до першої години ночі. У суботу взяв з собою снідання і полудень та пішов викичувати хату.

То був гарний день. Сонце так пекло на дворі, що в хаті не було чим дихати. А Микола працював без перерви, як віл. Його безрукавка не висихала цілий день. Вона була пропоchenою до рубця, наче з води витягнув. Навіть кружало капелюха було, ніби від оливи, наскрізь просочене потом.

Він працював, раз-у-раз змахуючи з лиця напливаючий піт, аж поки не скінчив у середині хату. Тоді зібрав всі відпадки, позамітав хату, виніс усе надвір, зложив на одну купу й підпалив. Сів на порозі, відкинув набік капелюха й зняв мокру безрукавку, щоб прохолонути.

Була шоста година пополудні. Микола, з внутрішнім спокоєм і задоволенням, що скінчив усе, зробив цигарку й закурив. Він міцно затягнувся й випустив простий стовпець диму; потягнув ще раз і пухнув димом, приглядаючись, як він розділювався, формуючись у кружальця, які поширювались і перетворювались в кільця та побільшуючись і, підіймаючись угору, зникали в повітрі.

Саме в тому моменті під'їхала лімузина і стала проти входової брами. Вийшло з неї двох, пристойно одітих, мужчин; відчинили браму й почали йти до хати. А Микола з приємністю покурював цигарку.

— Певне, шукають якогось фармера, — подумав він, не звертаючи зовсім уваги, так наче б вони не до нього прямували.

Вони ж підійшли таки просто до нього й, з виразами здивування, зразу почали розпити:

— Ви що тут робите? — запитав один.

— Відпочиваю по тяжкій роботі, — сказав спокійно Микола. — А це що за напасть, — подумав він, почувши такий тон їх голосу.

— Що ж то за роботу ви знайшли в цій хаті? — підхопив здивувано другий.

— Довів до ладу хату.

— Пощо? — запитав знову перший.

— Щоб перевезти родину сюди.

— Хто вам дозволив на те?

— Чоловік із слідуючого двору. А хто ж ви такі, що вас усе те обходить?

— Кажете, що Боб на те дозволив?

— Певно, — потвердив Микола.

— Добре, ми перейдемося туди, — сказав перший і вони пішли до Боба, не сказавши нічого Миколі.

Миколу опанував неспокій. Він сидів, потягаючи частіше цигарку, і бідкався: «Що то за люди можуть бути?» Микола встав, пішов до огню і, взявши патика, перевертав клапті недопаленого злому та сміття, щоб швидше згоріло, бо йому вже треба було йти до бараків.

По годині часу прийшли вони вже з Бобом. Боб зразу представив Миколі старого й нового власника хати.

Вибачався Боб, вибачався попередній власник і вибачався новий кажучи:

— Коли б я зновував таке не купував би фарму, але вашого не хочу. Я зверну вам гроши.

— Гм... так то воно так, а все те, з грішми разом, не заступить мені даху над головою, — сказав пригноблений Микола, знаючи, що рубом цієї справи він не може поставити, бо не мав чорне на білому, від Боба.

— То правда, але якийсь вихід з того положення треба шукати. Ми зробимо так: Я не буду переноситися сюди, поки, спільними силами, не підшукаємо якесь інше приміщення для вас. Згідні з тим?

— Добре — відказав Микола, з промислом хоч деякої надії. Він був свідомий, що то було найкраще, що можна було сподіватися від нового власника.

— Ми ідемо до міста, хочете під'їхати з нами?

— Так, а як з огнем, що не вигас?

— О-о-о, ні. Лишіть те. Трава ще скрізь зелена.

Про небезпеку пожару не може бути мови.

— Добре. Я іду з вами, — погодився Микола і пішов з ними до авта, а Боб додому.

Вони підвезли Миколу під табір і поїхали.

У бараці було два листи для Миколи. Він відкрив одного і уважно перечитав. Там було чорне на білому:

«Дорогий Пане!

Ваше прохання про уділ позики, в сумі сто фунтів, на жаль не може бути узгляднене, бо не маєте жодної забезпеки на те».

— Маєш тобі, ще одна невдача, — подумав він. Хоч те з невдачею не мало нічого спільногого. То були звичайнісенькі правила банку. І те пристосували до кожного, хто не мав ні кола, ні двора.

Микола прочитав жінчиного листа і зідхнув. Сердецому затъоккало. А дитини зробилось жаль. «Де наш тато? — повторяв він слова сина. І щось наче здавило

його за горло. Він готов був заплакати, але, перемігши себе, почав знова читати листа від початку. Лист перевинув Миколу душою в Бонегіллю.

Перед його очима з'явився бляшаний барак, без внутрішнього вибиття, з вісімнадцятьма ліжками, розставленими одне побіч другого по довжині стін і коцювими переділами в трьох кутках.

— Ну що ж, головою муру не розіб'еш, — бідкався він, задержавшись на половині листа. Потім почав читати далі: Кожного ранку й пополудні, викликають нас голосником до канцелярії. Я маю того досить. Коженденна тяганина, вже сидить мені в печінках. Якщо швидко не знайдеш помешкання, вишлють нас силою до Коври. Тому порадь, що маю робити?»

Каменем ще більше залягло йому на серці. Піднявся з ліжка. Подумав хвилину. Сів біля столу і почав писати перші речення: «Роби, що хоч. Рішай сама. Тобі краще там видно. Я покищо не можу будь-чого підшукати тут. Я зробив усе, що міг. Але не досяг цілі. Хоч правду кажучи, я вже досяг, але все пішло догори ногами, — перервав Микола писати листа, наскоро поїв і, прибитий невдачами, пішов спати. Швидко заснув міцним сном, залишивши біжучі турботи дня поза свідомістю.

У неділю встав Микола знову, як завжди, о шостій годині ранку. Зробив снідання, випив з горя пляшку вина з сусідом і як був одягненим, так і ліг на ліжко. Підхмелений, заснув знов і спав до вечора. У понеділок пішов з усіма до праці. Махав він того дня молотом також. Забивав костелі в шпали, кидаючи байдуже очима вздовж залізниці.

Старою лінією час до часу проходили потяги, з транспортом бурого вугілля до Мельборну. Рівнобіжно з ними проїжджали авта по асфальтовій шосе. Того дня рух на шосе був не помітний. Лише дехто їхав просто,

або повертає кудись на бічну дорогу. Інший зупиняється, подлубав щось у моторі, чи підломпував колесо й минає, у одному, або другому напрямку, групу залізничних робітників.

А одне авто, замість поминути, зупинилося напроти групи. Вийшов з нього місцевий поліцай і попрямував до групового, який стояв остронь від робітників, приглядаючись, як один робітник закручував болт на стику рейок.

— Микола Береза працює в вашій групі? — запитав поліцай групового.

— Так, а що там такого?

— Він підпалив хату, що згоріла в суботу вночі.

— Так? — здивувався груповий.

— Ви спите в таборі?

— Так.

— Чи ви, бува, не бачили, де він був у суботу.

— Я ще в п'ятницю вечором поїхав додому. А вернувся аж сьогодні рано. Отже про те не можу вам нічого сказати.

— А як він тут себе поводить? Не має він нахилів до злочинів?

— Ні, я би того не сказав про нього. Зрештою, я ж у його нутро не можу влізти. Проте, він на такого не виглядає. Він розсудливий, спокійний хлопець.

— Гм... а детектив приїхав по нього. Має чорне на білому, що то його робота. Я мушу його арештувати. Ви не знаєте, що то за типи оті дігісти! Можу я його забрати з роботи?

— Якщо вважаєте потрібним, беріть.

— Ну то покличте мені його.

Груповий гукнув на Миколу, і він кинувши лопату, пішов туди, кажучи хлопцям з усмішкою: «Певне, поліцай перекладача хоче».

— Підем, я вас потребую, — сказав службово по-ліцай і попрямував з ним, через високу траву, до шосе. Груповий з робітником, що кумекав трохи по-англійськи, пішов до гурту.

— Відіш какий ухар, — почав він голосно, зближаючися до гурту, — когда не меня, так не каму. Поджог.

— Що?

— Де?

— Коли, — питалися здивовано на всіх мовах, ті, що зрозуміли «общепонятний язык».

— Та вот ету хіжу, в которой он собирался пріместіть свою фамілію. Ну, не повезло, как знаете, ему і пустіл с димом ночью в суботу, — додав він з злорадною усмішкою.

— Та що ти верзеш, дурний кацапе! — відізвався Миколи сусід. Я сто раз присягну, що то неправда. Він сном-духом не винний. Він спав цілу ніч як забитий, з суботи на неділю.

— Диви, хата згоріла й ми нічого не знали, — сказав здивовано інший.

— Да-а-а, навряд лі тебе кто паверіт.

— Що? Ах ты ж підлотнику! Ти мені будеш це говорити? — і кинувся він, щоб дати доброго стусана йому. Але груповий заступив дорогу, і він, трясучись увесь, зупинився.

— То правда! Ми всі знаєм, що він вечером пішов спати й ніде не виходив, — відізвались в голос усі Миколині земляки.

— Ходімо зараз на поліцію, всі посвідчимо, — піддав думку котрийсь.

— Так, так! — підхопили інші.

Груповий, побачивши, що люди збунтувались за Миколу, почав їх умовляти, щоб краще підождали, поки їх покличуть.

— Бо без того, напевно, не обійтеться, — твердив він.

— Да... веть... непрігом тавариші, — пиркав — миркав зблідлий злорадник, побачивши обурення не лише Миколиних земляків, але й всіх інших чужинців.

Робітники заспокоїлись і розійшлись до своїх робіт. Пішов і злорадник до болтів.

У той час Миколу почав допитувати детектив по дорозі, до поліції, в авті.

— Де ви були в ночі останньої суботи? — почав він, не кажучи Миколі навіщо його посадили в авто.

— А чого це ви мене читаєте про це? — здивовано запитав Микола.

— Ви арештовані. Хто підпалив хату в суботу в ночі? — грубим тоном накинувся зразу детектив, слідкуючи, як те відб'ється на обличчі Миколи.

— Яку хату? — запитав, знизивши плечима, Микола.

— Та ту, що ви мали примістити свою родину в ній. Не грай дурного, а відповідай на питання. Де був у суботу в ночі?

— Що? Дурного лишіть собі, я не дурний! — обурено сказав Микола, не освідомлюючи свого положення.

— Де був у суботу вночі! — почервонівши, крикнув детектив знову.

— Спав у ліжку, — сказав, опановуючи себе Микола. — Пропали мої гроші, якщо так, — спустивши голову доббавив він.

— Так так. Не лише гроші пропали, але й в тюрму підеш. Сусід Боба бачив, як ти жар підкладав під хату опівночі.

— Брехня! Ідемо до нього, хай він скаже мені в очі, коли так. Я маю свідка, що я спав цілу ніч у бараці.

— А з ким ти спиш? — вже пом'якшено запитав детектив.

— З Кузьмою Говірким.

— Добре, запитаємо його, — сказав уже спокійно детектив, сумніваючись і сам у правдивість звіту обезпеченевого агента.

А агент до такого звіту дійшов прямо. Поїхав у неділю на місце. Оглянув пожарище. Побачив свіжо вигасле огнище недалеко нього. Зайшов до Боба. Запитав, хто там розпалював огонь і, довідавшись історію найму того будинка, сів тай написав своєму начальству:

«Будинок був відданий арендатором фарми в найм Миколі Березі, новопоселенцеві. Береза відновив будинок в середині. Ремонт закінчив 13. 11. в суботу. Фарма, без відома арендатора, була продана іншому. Новий власник перебрав фарму в ту саму суботу вечором і відмовив Миколі Березі найм. А опівночі згоріла хата. Не лишилось по ній нічого».

А фірма те передала поліції з допискою: «У прилозі посилаємо звіт нашого агента про пожар. По всій правдоподібності, хату підпалив Микола Береза. Просимо перевести слідство й передати підпалювача судові».

Детектив відвіз Миколу до поліції і передав службовому арешту. Зняв з нього протокол і поїхав на допит свідка. Зняв з Кузьми. З інших, що зголосились допитав тільки двох і поїхав на місце пожару. Допитав Боба. Оглянув пожарище. Побачив огнище недалеко хати. довідався від Боба, про залишений огонь не з вини Берези. Поробив записки про те все до поліції. У вівторок з ранку, детектив узяв папери і написав обезпеченевій фірмі:

«Задержаний М. Береза невинний у підпалі хати вашого клієнта. Пожар спричинив вітер, заносячи недопалки з огнища, що залишився там». Залучив те до звіту обезпеченевого агента й вислав фірмі назад. Звільнив Березу з арешту і пішов до пивної на шклянку пива.

Репортер мельбурнської газети «Сан», що завжди крутився біля поліції, зробив з арешту Миколи цілу сенсацію. Зараз по привозі його на поліцію, написав і передав телефоном такий репортаж:

«Уночі з суботи на неділю, М. Береза, тридцять два роки віком, підпалив дім Г. М. Кенана, на фармі, яку Кенан купив від С. Томпсона. Арендував її до того часу, Б. Робертс, який відступив її новопоселенцеві М. Березі. Коли ж, у суботу пополудні, пан Кенан приїхав переврати фарму, застав там емігранта при відновлюванню її з середини.

Пан Кенан, не маючи іншого власного даху над головою, відмовив емігрантові хату, бо сам хотів негайно перенестись туди. Спершу М. Береза авантюрувався, А насправді там було праці на два дні. Коли ж власник не хотів з тим погодитися, домагався звороту вложених грошей і заплати за два тижні праці, що вложив туди. Погодився звернути йому вложені гроші і заплату лише за дві днівки, М. Береза пішов розсварений до табору.

Там п'янствував з товаришами до півночі. Зчинилася буча. Пішли ножі в рух. Піднявся крик і галас. Шуміло в таборі до ранку. Мирні мешканці домів близько табору не спали цілу ніч, боючись нападу на них. Справою зацікавилась поліція й веде слідство. М. Береза арештований. При тому не зайдим буде підкреслити, що неспокій, авантюри і поножовщина є щоденным проявом поміж ділістами. І взагалі, де вони поселяться, там мирне австралійське населення не має спокою від них.

Однаке спричинниками того є окремі люди, як показує поліційна евіденція про ділістів».

Редактор «Сан-у» перечитав репортаж, викреслив останній абзац і дописав: «Слід було б зацікавитися тим міністерству еміграції і злочинців-вandalів та поножовщиків депортувати назад в Європу», і негайно

передав складачеві для поміщення на першій сторінці щоденника.

По виході з арешту, Микола сів в автомобіль і поїхав до табору. По дорозі кинув оком на «Сан», що читав пасажир побіч нього. Йому зразу впав в око заголовок великими буквами: «Ділівський вандалізм». Пере-читав те і сказав з обуренням :

- То брехня!
- Як ви знаєте?
- Та ось так. Березою я є сам і вертаюся до дому з поліційного арешту, як не причетний до того.
- А що скажете про ту поножовщину?
- Такого ще не бувало в нашому таборі.
- Тоді спростуйте!
- Та треба буде.

Микола пішов до бараку, під'їв, уявив полуцені і подався на роботу до своєї групи. Група працювала на тому самому місці, де Микола лишив їх учора. То було недалеко від табору. За десять хвилин, Микола почав наблизатися до них.

Побачивши його, всі почали махати руками здаля. Але першим привітав його Нікіта Саратов:

— Здраствуйте дружок! Ну, как там, всьо харашо? А ми так все тревожілісь за вами, — і залишивши болти, вибіг йому назустріч.

— Та нічого, все гаразд, — відізвався, не затримуючись Микола.

Увечері написав Микола спростування, а в середу вранці вислав до «Сан-у». Але щоденник того не помістив. Появилось тільки коротеньке повідомлення Міністерства Еміграції, що злочинність між емігрантами є менша ніж поміж австралійцями.

Микола махнув рукою на те, заспокоївся і робив далі пошуки за приміщенням, відкладаючи з дня на день закінчити листа до жінки. Дописав лише пригоди

з останнім помешканням, долучуючи обидві вирізки з «Сан-у». Він усе ж не тратив надій, що знайде квартиру. Тому не хотів висилати жінці листа з нічим.

Так пройшов тиждень. Пройшла й субота, а з нею й другий лист від жінки з плачем і гвалтом.

— Ну, що ж напишу, хай іде до Коври. Нічого не вдієш. Головою муру не розіб'єш, — подумав Микола і закінчив тим листа в суботу увечері.

У неділю, по сніданні, ліг на ліжко і заснув. Він спав би до півдня, коли б не розбудив його інший таборянин криком:

— Микола вставай, якийсь австралієць хоче тебе бачити, — сказав він, шарпнувши сонного Миколу за ногу.

— Що за австралієць? — зірвавшись запитав Микола, протираючи очі.

— Не знаю, я не можу з ним порозумітись. Зрозумів лише те, що згадав твоє прізвище. Піди тай поговори з ним.

Микола швидко протер ще раз очі й пішов за табір. Там стояв біля авта, середнього росту чорнявий мужчина з худим довгастим обличчям, гострим носом і непривітно насупленими бровами.

— Гав ду ю ду?

— Гав ду ю ду, — привітались, як велить звичай, по-англійськи.

— Як вам живеться тут?

— От звичайно, так як може житися жонатому в таборі. Ви хотіли бачити мене?

— Так. Пан Джек Герісон рекомендував вас на помешкання до мене.

— А що за приміщення маєте ви?

— Дві кімнати.

— Як далеко звідсі?

— Півтори милі.

— А що то має коштувати?

— Тридцять шілінгів тижнево. Але не грішми. Я не хочу грошей. Замість платити попрацюєте один день у тижні.

— То ще й краще, — сказав Микола й всів у авто.

Поїхали за місто, а там асфальтовою дорогою під гору, повернули ліворуч, крізь браму, небитою доріжкою ще вище й авто стало біля гарної фармерської вілли. За нею стояла бляшана хижка, збудована основноположником фарми.

Завів він Миколу в подвір'я з вицементованими хідниками й сказав фармерці:

— Ось він. Подобається тобі? Візьмемо його чи ні?

— не представляючи Миколу, питався він своєї жінки.

Грубезна, непривітна фармерка, кинувши здаля на Миколу очима, відповіла:

— Добре, можемо брати.

Розмова, як про слугу, і холодна непривітність, як до небрітанського емігранта, вразила Миколу. Він зразу намахав би п'ятами, коли б не було потрібно на поспіх приміщення.

Микола оглянув хижку в середині. Хижка була вибита диктою. Стояло старе подвійне ліжко з поіржавленою сіткою. Нашвидку зроблена шафа, вбудована на постійно, на ширині поперечної стіни. Одне мале віконце в спальні. Шафа помальованна на темнобуро, при слабому доступі світла, робила кімнату ще більше непривітною.

У кухні був старий стіл з трьома недоламаними кріслами. Так само вбудована в стіну шафа на посуд. Але кремове помалювання й двоє вікон, одне напроти другого, робили кімнату привітною.

— Оте все, що можу вам дати. Улаштовує те вас, чи ні?

— Та вже, як на початок.

- А коли сподіваєтесь родини?
 - Не раніше, як у кінці наступного тижня.
 - Як приїде, дайте знати. Я провезу вас своїм автомобілем.
- Гаразд, — сказав Микола й фармер завіз його назад до табору.

Микола йшов до свого бараку й думав, як уложиться життя в близькому сусідстві з такими людьми. Постава Блекшміта з жінкою, при першій зустрічі на їх подвір'ї, стояла йому в очах. А іх балачки про нього перевертали Миколине нутро. Він думав:

— Від одних «іберменшів» утік, а до других попав, — і в тій хвилині він відчув усю глибину приниження, яким дарить доля його, як емігранта. А разом з тим відчув він сторицею більшу любов до батьківщини. Він коли б можна було, полетів би через океани й моря, просто з залізничного табору, додому, щоб не бачити Блекшміта.

З відразливими почуваннями до нього, він зайшов у барак і відкрив листа до жінки, що закінчив писати в суботу, щоб у понеділок здати на пошту та докінчив:

«ПС. Бачиш знову несподівано все змінилось. Сьогодня трапилася мені двокімнатна буда. Хоч господарі скидаються цілком на німецьких іберменшів, але я взяв, щоб вирвати вас з Бонегіллі. А потім побачимо, що його робити. Посвідку на квартиру залучую при цім. Повідоми телеграмою, коли лишатимеш табір, щоб я знов у яку пору зустрічати вас на станції тут. Коли прочитаєш цього, трьома наворотами писаного, листа, то зрозуміеш, чому я так довго не відписував. М. Б.».

Відпали Миколі поточні турботи, які не давали йому спокою два місяці. Дні проходили без мандрів за помешканням. Він старався в тому тижні відкинути всі інші думки, що настирливо пхалися йому в голову, щоб одпочити трохи душою. І тішився, що ось набли-

жається кінець скитальській таборовщині, з її страшною людською мішаниною: професора з пастухом, мистця з конюхом, конструктора з дроворубом, моральні перли з розпусницями, інженера з шибайголовою, правника з злодієм, журналіста з неписьменною людиною, архітектора з підмітайлом, лікаря з шевцем, хеміка з кравцем, абстинента з п'яницею, політика з самогонщиком, здорового з зараженим, віруючого з безбожником, мислителя з вуличним шумовинням, громадського діяча з асоціальним елементом, ідейного з обмеженим самолюбом, старика, що бажає спокою, з переверниголовою. І всіх зіпхнуто до одного казана, щоб разом варились. Усіх підтягнено під один знаменник «діліст», щоб один другому ступав по п'ятах, та щоб другі витанцювали першим по головах досоччу. Бажання вирвався з тої моральної задухи й втікти від того всього, переважало в Миколи все інше в тих днях. І знайшовши ту хижку, він почувався тих кілька день так, ніби вже жив там самотньо.

В суботу, о десятій годині ранку, Микола одержав телеграму від жінки. Перечитав її і серце йому затъхало. Наче життедайний струм пройшов його цілу істоту. Якесь ніжне тремтіння душі й найменших часток тіла співзвучно витворили піднесення всього його ества. Він мов би опинився відірваним від усього земського. Він навіть не відчував того, що сидить на чомусь.

Микола й далі колисався б у тих почуваннях, коли б ніхто не заходив до бараку. А то якраз у той момент відчинились двері й увійшов Боб Робертс.

— Як живемо? — почав Боб.

— А щоб тебе... знову щоденщина в двері, — подумав Микола і сказав: — Та ось як бачите. Плювати мені тепер на все. Родина вже в дорозі до мене. Поглянь ось телеграма!

— Знайшов квартиру для них?

— Певне.

— А я тобі приніс те, що ти вклав у згорівшу хату. Кенан велів передати зворот вложених грошей і три-надцять фунтів за роботу. Мені було дуже прикро, як почув, що тебе забрали за це. То все наробив той дурний агент.

— Та вже, як було то було, але пройшло, чорт з ним, — сказав Микола пращаючись з Бобом.

Поки Миколу ділили дні від приїзду родини, він про те не думав. А коли прийшли години, він не міг собі місця знайти. Ходив то сюди, то туди, аби швидше час проходив; ходив аж до дев'ятої, тоді на станцію й проходжувався по платформі, аж до пів десятої, поки прийшов поїзд.

Микола з напругою кидав очима по вікнах, освітлених вагонів, але ніде не бачив жінки з дитиною.

— Невже ж нема їх у цьому поїзді? — питався він сам себе з тривогою.

Людей на станції висідало не багато. Лиш то тут, то там вискачувала особа, або дві й знову ні душі. Начальник станції вже збирався подати сигнал до відізду, як раптово з'явилася в дверях Наталка з дитиною й багажем в руках.

Швидко підійшов Микола, привітався і хотів поцілувати сина. Але Івась не схотів. Він насуплено подивився з-під лоба, як на чужого і сковав своє личко за голову мами.

— Боже, так швидко забув, — відізвалась здивована мати й промовила до дитини:

— Івасику, сину, то наш тато! Мое бідне дитя...

Тоді Івась повернув голову помалу до Миколи і, ніби не довіряючи мамі, приглянувся далі до Миколи з-під лоба. Пізнав. Зразу усміхнувся і вимовив: тато!, простиж ручки до Миколи й перейшов у обійми цілуючого батька.

Івась легенько, по-дитячому розцілував батька, наче тим хотів направити заподіяну кривду. Вислизнувся на землю і зраділій тримався за ногу тата, прислухаючись до розмови з мамою.

Блекшміт уже ждав на них за брамою. Микола взяв за руку Івася, в другу баляж і пішов до авта, а звідси поїхали до дому.

— Тепер, — почала Наталка, — ти не уявляєш, якою я є щасливою, що таборове пекло вже поза нами, — закінчила вона, падаючи в обійми Миколі. А Івась бігав з кімнати до кімнати, освітлених свічками, питуючись: «То тут будем жити тату?»

КОКО

— Є якась пошта? — запитав зразу Олекса Мурavelль, вернувшись з праці додому.

— Так — сказала його жінка, — маємо листа від Яреська.

— Що він пише і як йому живеться в Детройті?

— Я ще навіть не заглядала до нього. Ось маєш і прочитай. Олекса взяв, перечитав усе і, всміхаючись, повторив у голос, останні речення з листа: «Як там Оксана? Не забула ще дяді Яреська з білим песиком Коко?»

— Окса-а-а-но! кликала жінка доню. — Швидко ходи сюди. Прочитай це їй знов, Олексо.

Оксана слухала і перейнялась тим.

— О, так! Я пам'ятаю пана Яреська. Той, що приходив до нас у таборі, з такою старою сивою панею й маленьким білим Коком. Мамуню, я хочу мати таку малу собачку. Купиш мені такого, мамцю?

— Добре дорогенька. Як перенесемося до власної хати, я тобі куплю собачку, — сказала Настя доні, от так собі, для святого спокою, не придаючи значення своїм словам. Бо й справді в тій хвилині вона була зайнята чимсь іншим. Її всі думки літали навколо того, як би швидше перебратися до своєї хати. Хоч господарі були не погані, навіть дуже добрі, як на австралійські відносини, але всеодно не те, що на своїому.

Що не робила б, куди б не пішла, де б не ступила то мусиши подумати, як на те подивлятися господарі. Ось роблю в городі, гну спину до останку. Хоч плоди то мої, однаке обробляю землю комусь. І господиня посміхається з тебе, що помагаеш чоловікові в важкому житті та не загниваєшся живою від лежні, як вона тут. Ох, щоб уже якнайшвидше на своє, — думала Настя.

Пройшло два тижні й Олекса з Настею почали приготовлятися до переїзду. Олекса знайшов і завдаткував тягарове авто, а Настя взялась за пакування речей, які не були конечно потрібні під рукою. У середу, зранку, ввійшла всміхнена господиня, кажучи: — Наше господарство побільшилося. Маємо щенята!

— Деж вони у вас взялися? — запитала здивована Настя, знаючи, що господарі мали вівчаря — собаку, а не сучку.

— Знаете ту сучку, що прибилась до нас два тижні тому? День-два бувала й відходила десь та й знову появлялася. І вона ото, останньої ночі, привела семеро фокстерьерів у шопі. Чудові чорно-білі цуценята.

— А дасте мені одне, але песика? Моя доня вже від двох тижнів не дає мені спокою. Я й сама хотіла б мати якусь собаку біля дому, як перенесемось до своєї хати. Чоловік може буде працювати десь далі від дому, то я боятисьму сама з малою дитиною дома спати.

— Добре, беріть. Одного ми лишимо для себе також. А решту Боб зараз потопить у потоці.

Настя швидко пішла з господинею до шопи й вибрала собі найбільше щеня. Господиня відділила й для себе одне. А всі інші загорнув Боб у шапку й поніс до потоку.

То була несподіванка Оксані, коли вона вернулась зі школи й побачила цуцена.

— Моя люба мамцю, де ти його взяла? Чи ми заберем його з собою? — питалась і підскакувала з радощів круглолиця білява Оксана.

— Авжеж доню. А як ми його назвемо?

— Коко, мамо. Так як називався маленький білий собачка пана Яреська, добре?

— Хай тобі буде і так. Назвемо Коко.

Минув деякий час, а там прийшов день переїзду до своєї хати. Раненько, зразу після сходу сонця, приїхало тягарове авто. Наладували всі пакунки й авто рушило з горбка на долину, лишаючи підгірський австралійський ліс.

Висока папороть, на чоловіка взвижки, зливалась у темну пляму. А з-поміж евкаліптового лісу виглядали опалені стовбури і гілля сухостоїв. Лише зазеленілий п'ятдесятлітній, розлогий дуб, що стояв біля хати на узгір'ю, пишався своєю красою. Його гарно розросле гілля й весняно зазеленіле листя, якби хотіло евкаліптам сказати: «Еге, бачите яку маю корону, куди там вашій вершковій безладності!»

— Мамо, а ми там будемо мати дуба? — питалась Оксана, не спускаючи очей з нього.

Авто минало придорожні евкаліпти. Воно повернуло праворуч, лишаючи в далині передпютоповий тартак із купою кори і трин. Декілька стовпів, на них нанесений простий дах, без будь-яких стін, були якби дивоглядом до асфальтової дороги побіч. Авто минуло й кустарник та мчало рівниною, намережаною корчуватими блідо-зеленими, наче б сумними евкаліптами. Миналися з

автом придорожні дерев'яні електричні стовпі і плоти розлогих пасовиськ із забудівлями молочних фарм. Звідтіля долітали відгуки працюючих моторів у доярках. Корови стояли в загородах, вижидаючи своєї черги, щоб швидше машина відтягнула молоко з набряклих вим'їв.

Оксана тримала щеня на руках, а воно то гавкало, то скавучало.

— Певно, хочеш молочка? — пестливо питала вона. А щеняти таки справді захотілось їсти. І воно, ніби розуміючи Оксану, поглянуло своїми хитрими лисячими оченятами просто в очі; закрутило хвостиком, гавкнуло й далі дивилось пильно на неї.

— Зараз, зараз я тебе нагодую, — приговорювала Оксана, витягаючи з кошика пляшку молока і мисочку.

Коко хлептав молоко і байдуже йому було, що воно розливалось на руки Оксані. А авто їхало далі асфальтовою магістралею, крізь горбасті райони Гіпслянд. Воно, як морська чайка по хвилях, то появлялось на горбі, то знову занурювалось в долину, щоб відтак знов показатись на горбку і знову зникнути в долині. По розлогих, неосяжних оком, сінокосах мерехтіли вдалі фармерські плоти. Де-не-де вигасалась розкішна м'ясна худоба. А розкидані для затінків самітні евкаліпти зливались в одну темну пляму.

Лише чепурні австралійські хати, оббиті знадвору дошками, помальовані білою, або яснорожевою олійною фарбою, ніби світили то тут, то там у далечині, то появлялися, то знову зникали за рештками евкаліптів і кустарника.

Пройшов і поїзд, потягнувши за собою довжелезний склад відкритих вагонів, наче залізних скринь, на буре вугілля до Єлорну.

А Коко і далі хлептав молоко, що розливалось на спідничку Оксані.

— Оксано він же ж тобі одежу брудить! — кинула з докором мати.

— Я мушу його нагодувати, мамо! — відказала Оксана тоном наче б це мусіло бути самозрозумілим і мамі.

Двигун у авті почав капризити. Шофер почав зменшувати біг і пристановився біля придорожного гаражу, доляв пального й води. Старе тягарове авто домчало до Лонгвори й повернуло на розлогу приморську рівнину.

— Ось тут уже, бачиш, ніби не Австралія, — сказав Олекса до жінки. — Глинкуватий чорнозем. Земля обробляється. Загони за загонами городини. Зрідка де видно евкаліпти з незgrabними верхами. Каналами порізана ціла рівнина, видно, дуже мокристою була. Біля хат ряди кипарисів або сосон.

Пооране чорніюче поле запахло Україною. Іхали вони й любувалися тією околицею. Олесі і на душі стало легше. Він опинився наче в родючих степах України.

— Ось, бачиш, і садок біля хати. Ну, просто тобі красота, на тлі загальної сірини, — сказав Олекса жінці.

І Коко не був байдужим до нових околиць. Він, настороживши лисячі вушка, поставив передні лапки на раму відкритого вікна в шоферці й приглядався до нових краєвидів. Коко гавкаючи крутився, і не витримав — стрибнув за вікно. Оксана закричала. Усі стривожились. Авто стало. Олеса вискочив із шоферки, а Коко перекотившись кілька раз на шосе скавулів і біг на зустріч господареві.

— Не турбуйтесь, він не попав під колеса! — гукнув Олеса. — А зломиголова виросте з нього здається.

Оксана вже добре тримала Кока в руках, бо він зразу забув пригоду й знову рвався до вікна. Проїхали

кілька миль і мотор почав направду капризити. Шофер зупинив авто.

— Ну, а тепер вже що? — запитав Олекса шофера.

— Не знаю, У радіаторі вода кипить. Певно води треба буде долляти.

Виліз шофер, а за ним і Олекса. Оба почали оглядасти мотор. А воно таки було чому ставати. З радіатора, в кількох місцях, била вода тоненькими витрисками. Вилізла з авта Оксана з Коком і пустила його на дорогу. Коко круглий як опецьок, задер хвостика полозком угору й зразу побіг під корчик, а звідтіля пострибав у траву.

Оксана слідкувала за ним з дороги, поки він не почав зникати з очей між порослою травою,

— Мамо, мамо! Я вже не бачу Кока. Він ще згубиться нам.

— Нічого йому не станеться, побігає й вернеться назад, — заспокоювала Оксану мати.

Побіч дороги проходив глибокий канал. Франк носив банькою воду до радіатора. З другого боку дороги розтягались сінокоси поділені плотами. Крізь них тягнувся мілкий поточок.

— О, мамо, мамо подивись, Коко щось зловив і біжить до нас, — радувалась Оксана.

Коко зловив справді сплячого кролика й, розгортуючи носиком траву, вибіг на дорогу та спішлив до авта з маленьким звірятком у зубах. Він його міцно тримав зубами за хребет і дроботів ногами до Оксани; стрепенувши його кілька разів кинув Оксані під ноги й гарно дивився Оксані в очі, ніби хотів сказати: „Ось маеш молодого дармоїда. Він уже більше не буде фармерам трави з'їдати. Я наївся молочка. Він мені не потрібний.”

А кролик, використавши безуважність Кока, зірвався на ноги й якомога швидко поскакав на сіножкатъ. Коко за ним, а кролик, витягнувшись, все далі одда-

лявся від щеняти. А там через потік і зник у високій траві..

Засапане щеня раптом стало й у безрадності почало скавути та гавкати. Воно подивилось на струмочок і стриб у воду. А там, ледве дostaючи землю ногами, вилізло на другий бік потоку, стрепенулось і в траву за кроликом. Побіг Коко далі вздовж потоку, обнюхав траву і, не знайшовши кролячого сліду, підстрибнув, обернувшись назад та біг травою до дороги.

Оксана, ставала на пальці, з цікавістю й втіхою слідкувала за рухами щеняти. А Коко круто повернув праворуч і знову зник у близькій траві. Оксана лише побачила як трава гойдалася там де бігав Коко. Раптом почули всі скавуління щеняти. Заверещала й Оксана :

— Тату, мамо, щось вкусило Кока ! Він переляканій щосили біжить до потоку ... Ой мамцю гадюка за ним женеться ! Я бачу як вона, з піднятою вверх головою, догоняє його. Тату рятуй його !... Коко втікай ! Коко втікай ! — верещала Оксана. А щеня справді намагало як могло. Гадюка ряба з тигрячими латками, от-от зловить ...

Усі кинулись за киями. А тут, як на те, нічого під руку, Тільки невеличке каміння при дорозі. Франк миттю почав ламати ліску. Олекса кидавсь то-сюди то-туди, але з голими руками не хотів бігти на зустріч роз'юшеній гадюці.

— Ой, мамо, мамо пропав наш Коко ! — кричала крізь плач Оксана.

Щеня добігло до потоку, а гадюка от-от ухопить його за ногу. Олекса вхопив тоді каменя, і, коли щеня кинулося вплав через струмок, з розмахом кинув на гадюку. Камінь ударив гадюку по середині й вона скрутилась у клубок на чистій твердій землі біля потоку.

— Ну й добре. Тепер уже вона наша. Хребет перебитий, коли скрутилась на місці, сказав Франк і дучи

з ліскою до неї. — Це, бачите, тигро-гадюка, одинока в Вікторії, що кидається на людей і звірів. Від її яду нема порятунку, за двадцять чотири години смерть.

Гадюка люто кидала головою, але скочити, чи втекти не могла. Франк її вбив і ліскою повісив на пліт. — Ось тут тобі місце, щоб навіть мертвою не лякала людей, — сказав на відході Франк.

Переляканий Коко прибіг до Оксани, скоро дихав і отрущувався від води.

— А тепер наллемо в радіатор води й поїдемо. Одне ведро візьмемо з собою, щоб підливати в дорозі, — говорив шофер, наповняючи радіатор. Але більше він наливав, більше вода виприскувала крізь дірочки на землю тоненькою дугою. — Гм... — поміркував шофер, — треба щось з тим зробити.

Він постукав руками по кишенях, витягнув пачку сірників, ножа й почав застругувати їх. Одну за другою запихав діри сірниками й вода перестала бити. Проте протікала трохи й далі, але авто рушило. Оксана тримала щеня на руках і витирала тряпкою.

Тарахкотів мотор у недоламаному авті, лишались позаду огородничі й молочні фарми. Авто виїхало на асфальтову магістралю й вневдовзі Олекса показав, ген-ген далеко впереді при шосе, розлоге шпилькове дерево, яке здалека на розлогу ялициу скидалось.

— Бачиш отой кипарис? Там звернеш з магістралі й то моя хата, — підказував шоферові Олекса Муравель. Не доїжджаючи туди, повернув Франк на відногу шосе — і зупинився перед брамою.

Побіч розлогого кипариса був старий евкаліпт. Він своєю короною був зовсім подібний на вистріляну головку каліфорна. Стояв старий пліт із дротяною сіткою, порослий кущами шипшини на цілу ширину простокутно викроєного кавалка землі. За плотом присадкувата пальма з буйно розлогою короною. При ній для

прикраси ірляндське полуночне дерево з кучерявою короною. Ліворуч гараж на авто й курники. Напроти дерев'яний електричний стовп, а далі дерев'яна чепура на вілла. Дві яблуні поміж гаражем і хатою, а довга грушка та апrikос за хатою. Інші дерева безладно посаджені подалі хати з травою порослою в пояс.

Подививсь Олекса на те все й промовив до жінки наскоць придуманою приповідкою: — Ось тобі, „троянка, трохи садка, трохи бушу і розрадуй собі душу”, та взявся з шофером за роботу.

Коко бігав спершу по хідниках і стежках, обнюхуючи кожну п'ядь. А потім, набравши сміливості, толочив траву вздовж і впоперек. Він знову шукав кроликів, та ба, вони ж бо вже не такі дурненські, щоб біля хати спати. А ловити йому хоч щось хотілося. Отож він клацав раз за разом зубами й ловив мухи, що обсідали його.

Авто скоро опорожнилось. Франк одержав чека на п'ять фунтів і поїхав своєю таражкалькою додому.

Олекса Муравель саме того дня почав свою двотижневу відпустку. Але він не відпочивав, хоч те йому впovні належалось за два роки перебування в Австралії. Він навіть не завжди неділями передихав. День-у-день працював, і не намарно. Ось він уже в своїй хаті. Правда, не подобалось йому австралійське безладдя навколо хати. Але те він думав швидко переробити, щоб хоч навколо хати повіяло Шевченковим селом як писанка. І він зразу взявся робити порядок.

То був місяць австралійської весни, початок жовтня й це не пізно було задоволити бажання жінки, щоб мати власний город. Вона ж бо там мозолилась на чужому полі, а тут до свого то таки րвалася. Ну й вже оглядатись тут було ні на кого. Вона вже почувалась повною господинею всього, а не квартиранткою.

Олекса найняв трактора, зорав із четвертину акра землі коло хати. Пообкощував траву навколо хором і взявся за відповідну віднову плотів. Через півтори тижні, спорохнявілі стовпи були зложені на купу дров. Город був засаджений всячиною. Постали й кльомби з квітами довкола хати та побіч дороги до вихідної брами. Посадив Олекса і дубочку в розі. А вишні обіцяє посадити на другий рік, бо тепер вже було запізно.

Господиня вже вспіла розжитися на курку з курчатами. І так першого дня Коко пописався: задусив двоє курчат. Але Оксана з мамою любили його. Господиня навіть не карала за курчата, тільки посварилась на нього. А Коко винувато, прилігши на землю, вислушував те ѹ, коли господиня відвернулась, зривався раздій, що курчатка йому так легко обійшлася. Тоді Коко підбігав до Оксани і грався з нею. Він задушив двоє курчат не для їжі, а так ось для потіхи. Бо жив він у розкошах, одержував три рази денно свіже молоко, ну й кісток з м'ясом досхочу.

Господар зробив йому будку, поставив під яблунею й прив'язав Кока до неї. Коли скінчились два тижні, Олекса поїхав на роботу подаль від хати. Там він і ночував. Приїжджав додому лише в п'ятницю вечором або в суботу.

Так проходили тижні за тижнями. Город зазеленів. Піднялась капуста, квасоля, каліфйори, навіть мак уже доп'явся до пояса заввишки. А картопля почала зацвітати.

Оксана часто одв'язувала Кока і, побавившись, прив'язувала назад. Коко був задоволений і ріс, просто в очах тягнувся в гору. Ночами він заживав свободи до схочу, курка ж бо з курчатами була замкнена в курникu. Але з часом він почав недолюблювати ланцюга, що днями обмежував його свободу руху до простору навколо яблуні. Проте, хоч нерадо, але погоджувався

і на те. Бо Оксана його часто одв'язувала і він ганявся за нею навколо хати, за браму й назад.

Коли ж Оксана пішла до школи, він зненавидів ланцюга. Коко бунтувався, гавкав, шарпався на всі боки, скавулів і щораз замотував ланцюга навколо яблуні. Господиня його розплутувала, проте не відв'язувала, бо знала, що він зразу зробить якусь пакость. Але безперестанне скавуління, зрушило Настю. Й зробилось жаль Кока, і вона спустила його з ланцюга. А Коко відразу ввірвався до курника та задушив других двоє курчат.

— Тыфу, лишенько мені з тобою! — крикнула Настя, вбігаючи в курник вслід за ним. У злості вдралила щеня й жаль їй зробилося його. — Ну, нічого не вдію, — добавила вона й прив'язала Кока знову.

Городовина чудово росла. Ріс незгірше і Коко, а з ним і турбота. Ночами почав бавитися з городовиною, там витягнув капустину, там каліфіора, потолочив буйну цибулю, зломив кілька мачин, із коридору виносив обув за тин, і багаття, яке тільки досяг, опинилось десь на сусідній сіножаті, або за плотом у траві. Не можна було й білля лишати на ніч на дворі, бо Настя не дорахувалася б неодного.

Кока перестали спускати з ланцюга і ночами. Він скавулів і то заплутувався за яблуню то розплутувався знову. Перекинув буду. Гріб ногами, робив яму біля ями і горбок біля горбка. Вигребав і гриз коріння, а там почав гризти і стовбура яблуні.

У суботу переніс Олекса буду під гараж, забив там палія і добре прикріпив буду. Коко там спершу якось не робив помітної шкоди. Проходили далі тижні за тижнями, а там і стало Кокові три місяці. Він уже зробився гарним псом. Скидався зовсім на лиса, лише чорнобілі латки на його футерку свідчили, що він пес, а не лис.

У день тримісячних уродин, він був дуже чемний Оксана навіть торта принесла йому до буди і спустила з ланцюга. То була неділя. Він бігав навколо хати, скакав, цілував усіх ; до кожного спинався на руки і знову цілував. Коко на город не заглядав, на курей не дивився, так тішився волею і днем своїх уродин. Він, наганявшися досхочу, приліг біля стола між пальмою й полуночним ірляндським деревом, скоро дихав і в акорд до того рухав язиком та пильно дивився на курей, що греблися під яблунями. Коко повернув сюди-туди довгим перевішеним язиком, облизався, знати курятини йому захотілось на уродини, і стрілою кинувся на гурт курей. На крик курей вибігла господина, у зубах лишилось пір'я і Кока на ланцюг зннову.

Ось так не цікаво для Кока закінчився його день уродин. Зникла також його чемність. Він, закоштувавши волі, не кружляв навколо буди, не вилазив і злазив з неї як перед тим, а почав на всю силу рватися на всі боки. Він гавкав, скавулів, замовкав на хвилину й знову бунтувався ; забігав за гараж, попри стіну назад, гріб землю пазурами, підскакував угору і зловивши обвислу пальмову гіллю, трусив нею на всі боки, так ніби пальма була тому винною.

Господар поїхав до роботи, а він продовжував день-у-день своє. Площа біля гаражу перетворилася на зритє поле. Коко підгрібся в гараж, а навіть поламав дошку в дверях гаражу.

У п'ятницю падав цілий день дощ. Ями понаповнювались водою, і все перетворилось на грязюку. А Коко викачувався і гарчював по тому, ну, і виглядав таки справді, як та грязюка. Страх було до нього приступити.

Прибувши з праці вечером, Олекса подивився на те все і покрутів головою. На другий день зразу переніс Кока в друге місце. Примістив пса біля повздовжнього

тину коло пенька. Але через тиждень не стало сліду по траві і там. Коко підігрібся під пеньок, перевернув буду і тягав її зубами попід тином, потім відірвав дві дошки в плоті і то вискачував за тин, то, скавуліючи, вертався назад.

Олекса декілька разів поправляв плота, але на наступну суботу заставав ще гірший образ. Ходив ото Олекса навколо хором і міркував де б то Кока примістити. Ну й вибрав незаораний кавалок ґрунту біля фронтового плоту, напроти кипариса, і переніс він туди буду. Зникла й там зелень навколо. А поверхня вкрилася наче кролячими норами. Коко, не маючи де примінювати свої молодечі пориви, повсякчасно давав про себе знати своєю непосидючістю й скавулінням. Оксані жаль було його. Вона, як восьмирічна дитина, найкраще розуміла потреби Кока бавитись. Адже ж вона сама була такою, завжди знаходила собі товаришок до забави. А коли була година без них, вона зараз займалася лялькою. То роздягалася й одягалася її, то знову всю її одіж складала, зміняла її постіль у возику, клала її спати, возила по подвір'ї й приспівувала на сон. А Коко не маючи товариства бешкетував із скучності. Він настирливо просився відчепити ланцюга. І користався тим, як Оксана приходила зі школи.

Отож Коко щодня з нетерплячкою ждав її повороту. Він дивився цілими днями в напрямку школи. І коли запримічував її, вискачував на буду й вже здалека починав до Оксани ласитися. А Оксана справді не барилася, швидко в хату, книжки на стіл і до Кока ; відчепила ланцюга і ганялася з ним по подвір'ї, до брами, за браму й скрізь аж поки не змучилась. І Коко ніде не відходив від неї, не цікавими були навіть кури для нього. Лише як Оксана прив'язала його знову, тоді він гнівно кидався на всі боки до курей, коли вони наблизи-

жалися до нього, ніби то тільки їх присутність була причиною обмеження його волі.

Одного ранку Коко з вийнятковим жалем, провожав Оксану очима до школи. Він так жалісно почав скавуліти, що зворувши до глибини господиню. І вона, лишивши всю роботу, взялася відучувати пса від нападу на курей, а город вийшов їй з пам'яті, щоб можна було спустити його з ланцюга.

Отож відчепила господиня ланцюга й почала уважно слідкувати за кожним рухом пса. Коли Коко робив найменший рух до курей, вона провчала його кінем. За кілька день пес боявся навіть поглянути на курей. Вони греблися у нього під носом, а він якби не бачив їх. Іноді просто відвертався від курей, вилазив на буду й дивився зовсім в інший бік. Тим Коко здобув довір'я господині й вона перестала його прив'язувати.

Коко зажив свободи. Він ганяв крізь город на сусідні пасовиська, там грався з поні, ганяв їх щосили, потім вони його. Іноді лишав муциків і ганявся за чорними м'ясними коровами. Коли коровам його погоні було за багато, вони кидались до Кока, щоб наздогнати його. Бідний Коко, втікав як зміг, аж доки не склався за тином господаря. Тоді, відпочавши, хвилину, біг додому з опущеним хвостом і лягав у тіні під пальмою, щоб добре відпочити.

Коко не був би збиточним завадіякою, коли б його герці на тому кінчались. А то ж ні! Коли ще погоня корів була свіжою в його пам'яті, він не показувався на пасовиська. Зате займався зразу чимись іншим. Він не пропустив ані одного авта, ровериста, чи пішохода, що проходили вздовж шосе, за кожним ганявся крізь діру попід сіткою, яку він таки сам зробив для того в плоті. Одне авто чуть його не вбило, і відтоді він не займав авт. А людям не давав спокою. Отож люди

почали скаржитися господині, а деякі грозили навіть поліцією.

Господиня сердилася, кричала й лаяла Кока. Тоді він винувато, з підобганим хвостом і сумними очима, підходив до Олексихи й ніби перепрошував її: „Пробачте, я більше не буду”, кидався цілувати її ноги. Та ба, коли господиня в хату то він за щось інше: давай гасати вздовж і впоперек городу.

Олексиха вже не могла дати йому ради. І рада була б його позбутися, коли б ночами не боялася сама з дітьми спати. Їй серце краялось за город, але терпіла й далі герці Кока; прив'язувала його, коли сподівалась приходу різника, або пекара, бо він їх таки просто не допускав до хати. Вона терпеливо ждала часу, коли чоловік могтиме бути дома.

Ну й діждалася вона. Олекса перенісся на працю близько дому. І коли він приїхав зі всім своїм багажем. Коко, що сили, крізь городину, поспішив привітати господаря. Вийшла назустріч і жінка з Оксаною. Усі були раді приїздові батька.

— Мій Боже, накінець буду щасливою, ти будеш дома! Олексо, я вже маю досить того пса. Я не буду вже ночами сама. Негайно продай, або людям віддай його, — почала зразу Олексиха.

— Мамо, не кажи того! — з обуренням відізвалась Оксана. — Тату, не роби того! То мое любе звірятко. Я привикла до нього, і жаль мені буде, коли він піде від нас. Він завжди бавиться зі мною, не чіпляється курей. — з болем і докором звернулась вона до матері.

— А поглянь-но на город, доню. Бачиш, через нього ніщо не може піднятися на городі. А подивись на мак, Олексо! Половину він уже поламав. А ти знаєш, що він у мене виводиться ще з дому. Я десять років у Німеччині його ростила на квітниках, під тином і де тільки можна було, а тут на тобі! Щоб через дурну собаку,

я позбулася українського маку на кутю. Ні, ні того вже не буде. У мене Різдво без куті з рідним маком і не Різдво. А тобі лише забави з Коком, — закінчила з докором Олексиха.

— Ну, ну не піdnімайте за онучу бучу, побачимо, доню, що його робити, — примирливо сказав Олекса, і всі пішли в хату.

Олекса розумів прив'язання малої Оксани до Кока, проте схильний був зробити те, що жінка вимагає. Бо безперестанні турботи з Коком, йому вже надокучили. А вигляду на поправу Кока не було. „Така вже його вдача”, думав він.

Олекса обійшов своїх хороми, як завжди по приїзді до дому з роботи. І де не ступив, Кокові герці падали в очі: Там черевик у траві, щітка до замітання під плотом, Оксани светер за тином на пасовиську, а там якесь шмаття валяється, ну, а сам город ніби після великого градобиття. Коко ходив з підбганим хвостом, що господар його збитки оглядає. Як лише господар у хату, Коко стрілою, через городину крізь мак під тином, до шосе. Там же бо йшов якийсь чоловік дорогою.

Зранку, ще в піжамі, Олекса пішов на кухню поставити чайник на електричну пічку, але не було світла. — Еге, знову щось сталося на лінії, — подумав він і, коли виглянув надвір, здивувався. Ізольований провід, що тягнувся від хати до окремо збудованої кухні був обірваний. На даху веранди сидів Коко, і міркував як би то йому злісти на землю. Він поглядав на віко збирника дощової води, що був нижче ринви і не мав одваги стрибнути на нього.

— Насте, Оксано, а йдіть но сюди! — гукнув Олекса, щоб показати ім Кока.

— Ой мамцю, а хто його висадив туди? — питалась здивована Оксана, вибігши в гавайській піжамі з штам-

пованими рисунками рослин і з гавайськими танцюристами та назвами всіх гавайських островів.

— Ось бачиш учора придбав з дороги скриню, приставив її до збірника води, а він, певне, використав те, як східці на дах : на скриню, з скрині на збірник, а там на дах.

— Ох, мамуню, а бачиш де мій ляльчин возик ? Боже, а де ж моя лялька — питалась стурбована Оксана, і побігла в виступцях надвір. З-під кипариса принесла вона ляльку, а постіль і одежду позбирала в траві. Усе те тягаючи, вибудув Коко. Вона обурена на нього, розчаровано сказала батькови :

— Продай його тату, я вже його не хочу. Забула одній ніч возика на веранді й ледве-що не пропало мені все.

— Бачиш, уже й ти на нього гніваєшся. Гаразд, щось зробимо. А тепер треба одітися й зсадити його на землю та покликати електрика, щоб направив світло.

Олекса зробив усе, покликав електрика, заплатив йому п'ять фунтів кари за псячий вчинок, і з того дня почав міркувати, як би то позбутися Кока. Він зразу написав листа Бурбелі, старому емігрантові, який вже розбагатів великою фармою годівлі коней для перегонів. Жив він на відлюдді, і на фармі поза кіньми та дикими кроликами нічого більше не було.

— Отже Коко там може бути навіть корисним. Ганятиме вічно коні, яким бо вправи такі потрібні, жити-ме кролями, — міркував він, закінчивши писати листа до Бурбели. Але проїшов тиждень, а Бурбело не відписував. Отож Олекса кинувся розпитувати сусідів, може б хто взяв Кока. Сусіди про нього знали й ніхто не хотів його.

Олекса хотів вивезти пса подалі й там лишити на призволяще. Але сусід відраджував : „То недобре, — говорив він — пес буде голодати ; скрізь його будуть

ганяти й то буде не по-людськи. Ліпше його застрелити".

Від самої думки про те, Олексі робилось недобре. Проте іншого виходу не було, розум переважав почування й Олекса почав шукати охотника на це. Та бакого не питався, кожен відмовлявся, а Олекса не міг . . .

Так проходили дні за днями. Аж одного разу побачив він оголошення в щоденнику „Айдж”, що австралійська лябораторія сироватки пошукує добрих здорових псів. Олексі зразу полегшало на душі. Спроможність вислати пса, і не бачити, що з ним станеться пізніше, ніби половину ваги забрала з його серця.

Він задоволений, що побачив таке оголошення, зразу вирізав його. І на другий день поїхав на станцію, щоб довідатися про день і час висилки пса до Мельбурну. А начальник станції чомусь не радо брався за пересилку пса до тієї установи.

— Слухайте, то вам не оплатиться туди висилати. Ланцюг і пересилка будуть коштувати найменше десять шиллінгів. А за пса ледве чи дістанете ще раз стільки.

— Я не цікавлюся грішми. Справа не в грошах, а в тому, щоб вислати пса, байдуже куди, чи кому, аби позбутися його. Я вже пробував віддати його будь-кому, але ніхто не хоче.

— Ну, тоді щось інше, привезіть, щось зробимо з ним, проте ліпше пса застрелити ніж посылати туди.

— Ба, та нема охочих і те зробити, — сказав Олекса й пішов до праці. На роботі показав Олекса те оголошення своїм товаришам, щоб хоч від них почути слово підтримки для його рішення. Бо по розмові з начальником станції його знову огорнув сум й щось пригнітило душу. Він сам не зінав, що прийдеться так тяжко розлучатися з Коком.

— Я не послав би свого пса туди. Дають ін'єкції хоріб і пес по довших терпіннях кінчається. Ліпше застрель його, — сказав один з-поміж них.

— Легко тобі так сказати, а мої руки не можуть піднятися до того, жаль мені його. Хоч неприємна то справа туди пса посылати, але це ж для дослідів людині. Чайже десь собак мусять вони брати, — говорив Олекса не так для переконання товаришів, як для виправдання своїх намірів.

По праці заїхав знову на станцію, взяв папірець для адреси, і поїхав додому, щоб приготувати все на ранній поїзд. Але коли Олекса вернувся додому то Коко так по-приятельськи сердечно вітав його, як ніколи перед тим. Він був нахмарений, спокійний і дуже люб'язний. Прив'язаність до господаря й любов била з його очей. Він настирливо цілавав стопи і ноги Олекси. На Олексу найшов такий жаль, що папірець для адреси випав з рук.

— Бідний Коко, — говорив Олекса — він відчуває, що має йти на повільну смерть до Мельборну. Чи ж не розумне звіря. Тільки говорити не може.

Те так пригнобило Олексу, що він не схотів навіть вечеряти, сидів біля столу і думав : „То ж пес не є людською істотою ! I чого це я так переживаю те”, заглядав він сам собі в душу і не міг знайти відповіді.

Образ вечірньої зустрічі з Коком, цілий час стояв перед ним. І вважалось йому, що ніби Коко благав : „Не посиляй мене на муки !” Олекса відмінив свою постанову. Він рішив попросити ще сусіда, до якого чомусь не смів до того часу звернутися з тим, щоб той застрелив пса. Така розв'язка видалась йому найкращою, тому полегшало Олексі на душі. Він заспокоївся.

На другий день зранку, він пішов до сусіда, але відповідь почув : — Ні, я не всилі того зробити. Не можу. Я можу тобі дати рушницю й, на всякий випадок, кіль-

ка патронів, застрель сам. Бо справді то буде найкращий вихід з положення. І буде по клопотах з ним, — сказав Боб і виніс рушницю з патронами.

Олексі знову камінь ліг на душу .Але в той самий час стидно йому зробилось самого себе. — Що зі мною діється. Не може ж це тягнутися безконечно ! Я вже перемучений тим. Мушу застрелити пса і забути. Те ж тягнеться вже тижнями. Досить мені того ! — подумав Олекса й взяв від Боба рушницю з патронами та рушив у напрямку своєї хати.

У тій хвилині вибіг веселий і привітний Коко назустріч Олексі, не знаючи, на що рішився господар. Але побачивши рушницю в руках Олекси, опустив голову й хвоста та швидко повернувся у напрямку хати і зник.

Олекса пішов услід за ним, відчепив ланцюга і почав шукати пса, щоб вивести в кущі біля шосе. Та ба, собака як під землю провалився. Олекса кликав на весь голос, ходив навколо хати, заглядав у хороми й по всіх закутках, а за Коком і сліду не стало.

Оксана і її мати поховалися в хату, щоб не бачити, як Коко буде відходити на смерть. Але чуючи, що Олекса не може пса знайти, вийшли надвір і почали благати Олексу :

— Лиши його, не вбивай ! Бідне звіря сковалося, щоб лишитися живим. Ти бачиш, він зрозумів, що з ним мало статися. Нам його дуже жаль, — говорила Настя.

— Де він є, може ви сковали його ?

— Ні, ми не ховали його !

— То де ж він може бути. Я мушу скінчити цю історію! Я є змучений цим усім, — сказав сердитий Олекса, хоч серце було переповнене не меншим жалем. Олекса нахмарився. Серце почало міцно битись. І в тій хвилині йому здавалось, що він не зможе пса вбити,

змінив свою постанову й був готовий лишити пса жити.

Він кинув ланцюга на землю, взяв рушницю на плече і пішов до брами, щоб звернути її власникові. Та в тій хвилині, десь як з-під землі, виліз Коко. І не будучи певним своєї долі, несміливо йшов за господарем.

— Бідний Коко! Він зразу відчув, що господар змінив свою постанову, — сказала Олексиха, побачивши пса, що йшов вслід за Олексою до брами.

— І де він був? Боже, Боже, яке то розумне сотворіння. Але всеодно треба з ним шось зробити, — говорив Олекса з сумом і жалем. — Джек, певне має рацію „застрель і то буде найкраще”. То ж дурницею є мати такі самі почування до звірини, що й до людини, — оправдувався й додавав собі відваги Олекса.

Він зловив несміливо пса, і те все робив швидко, взяв на ланцюг і повів у кущі. Олекса хотів, щоб Коко пручався й сердив його, щоб злістю заглушити почування, а сумний Коко йшов покірно, ну хоч би шарпонувся, а то ні. Він наче збайдужило дивився Олексі в очі, якби хотів сказати: „Я знаю, ти ведеш мене на смерть. Ну що ж, убивай. Але пам'ятай, я був вірний тобі й я люблю життя не менше від тебе. Ти втік сюди, щоб життя зберігти. Я втік би, та нікуди.”

Спокій Кока й байдужість до своєї долі, ще більше пригнобила Олексу. І він промовив до нього наче до людської істоти:

— Коко, я тебе люблю. Мені тебе дуже жаль, мій приятелю, але рішення я свого не можу змінити, хоч воно для мене дуже тяжке, — і Олекса відступивши п'ять метрів узад, наставив рушницю просто в голову псові. Він у тій хвилині мав одне бажання: скоріше зловити мушку і щоб те скінчилось за одним безболісним пострілом. А Коко далі спокійно дивився господарю.

реві в очі, ніби тим хотів сказати : „Я не боюся смерти, але чому ти мене вбиваєш ?”

Олексі дрижали руки. Він ставив рушницю до цілі і не міг зловити на мушку голову пса. Олекса так перейнявся тим усім, що навіть не чув шуму проїжджаючих авт дорогою. Аж нарешті цівка рушниці була вставлена до цілі і він положив пальця на язичок, щоб потягнути. Та в цій же секунді чиясь рука вдарила по рушниці й куля пішла десь у землю, а рушница випала з рук.

— Дякувати Богу, що хоч не запізно. Чи це той пес, що ви писали мені про нього ? — запитав засапаний Бурбело, що підбіг до Олекси від шосе.

— Так, то він, — сказав з полегшою Олекса.

К И Н Е Ц Ъ

